

TRENDOWI RAZVOJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA ZASNOVANI NA ZNANJU SA POSEBNIM OSVRTOM NA BIH U PROCESU PRISTUPANJA EU (Uvodni referat)

Akademik prof. dr. Ibrahim Jusufranić, email: rektor@iu-travnik.com
Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Zemlje Zapadnog Balkana doživjele su značajan napredak tokom zadnjih 15 godina. Ostvarile su prelazak prema sistemima tržišne privrede, privatizirale brojna neučinkovita preduzeća u državnom i društvenom vlasništvu, brzo su usvojile savremene bankarske sisteme i osnažile vanjsku orijentaciju svojih privreda. Međutim, tempo sistemskih reformi je razočaravajući, zahvaljujući kombinaciji reformskog zamora, otpora interesnih grupa, uticaja politike koja je ograničila reformska nastojanja i kašnjenja s članstvom u Evropsku uniju. Zemlje Zapadnog Balkana još uvijek dosta zaostaju za novim državama članicama Evropske unije u smislu ekonomskih promjena i nivoa dohotka koji iznose oko jedne trećine nivoa naprednih ekonomija EU. Pored toga, ove zemlje su opterećene velikim deficitom u spoljnotrgovinskoj razmjeni zbog čega je prisutan i veliki broj nezaposlenih. Za poboljšanje životnog standarda i oživljavanje konvergencije dohotka od ključnog značaja će biti snažno oživljavanje zamaha reformi.

Ključne riječi: Zemlje Zapadnog Balkana, ekonomija, Evropska unija, reforma, digitalizacija

DEVELOPMENT TRENDS OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES BASED ON KNOWLEDGE WITH A SPECIAL OVERVIEW ON B&H WITHIN THE PROCESS OF ACCESSION TO EU (Keynote paper)

Abstract: The Western Balkan countries have experienced significant progress over the past 15 years. They have gone through the systems of the market economy, privatized many inefficient state and socially owned enterprises, quickly adopted modern banking systems and strengthened the external orientation of their economies. However, the pace of systemic reforms are disappointing, thanks to the combination of reform fatigue, stakeholder resistance, policy impetus that limited the reform efforts and delays with membership in the European Union. The Western Balkan countries are still lagging behind for the new EU member states in terms of economic change and income levels, which account for about one-third of the level of advanced EU economies. In addition, these countries are burdened with a large deficit in foreign trade, which is why a large number of unemployed people are present. To improve living standards and revival of income convergence will be crucial to reviving reform momentum.

Key words: Western Balkan countries, economy, European Union, reform, digitalization

Uvod

Konkurentnost u ekonomiji Bosne i Hercegovine, kao jedan od najvažnijih pokazatelja ekonomske sposobnosti zemlje, je od presudne važnosti u tržišnim uslovima poslovanja i osnov je za povećanje realnog dohotka stanovništva. Kao glavni cilj konkurentnosti nameće se povećanje životnog standarda građana, koji se ostvaruje uz stabilan ekonomski rast, i izbalansiran uvoz i izvoz na međunarodnom tržištu. Kada je u pitanju konkurentnost, može se reći da zemlje Zapadnog Balkana, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, značajno zaostaju za zemljama Evropske unije. Naime, zemlje Zapadnog Balkana od 1995. godine pa do danas, bilježe ubrzan ekonomski rast, koji je bio potpomognut uglavnom vanjskim finansiranjem, što je u konačnicu dovelo do povećanja javnog duga. Kada je došlo do smanjenja priliva kapitala iz inostranstva, ekonomski rast je zaustavljen, tako da zemlje Zapadnog Balkana nisu mogle da se priključe Evropskoj uniji, što je rezultiralo time da je BDP po glavi stanovnika, kao glavni instrument za mjerenje bogatstva odnosno životnog standarda, daleko ispod prosjeka životnog standarda građana Evropske unije, i kreće se od oko 60% u Hrvatskoj i 30% u Bosni i Hercegovini.

Jedan od najvećih problema privrede Bosne i Hercegovine i zemalja Zapadnog Balkana je visok spoljnotrgovinski deficit, uzrokovan slabom konkurentnošću na međunarodnom tržištu i visokom uvozno-izvoznom zavisnošću. To znači da zemlje Zapadnog Balkana nisu u stanju da vlastitom proizvodnjom zadovolje potrošnju i imaju slabu spoljnotrgovinsku integraciju.

Pad svjetske privrede imao je snažan uticaj na najvažnije ekonomske partnere Bosne i Hercegovine – zemlje Evropske Unije i CEFTA-e, što se odrazilo na promjene u regionalnoj strukturi izvoza i uvoza roba, kao i pad ukupne robne razmjene sa većinom ovih zemalja. Bosanskohercegovački robni izvoz u deset mjeseci ove godine iznosio je 9 milijardi i 912 miliona KM, bio je za 8,9 % veći nego u istom periodu prošle godine, dok je uvoz dostigao 16 milijardi i 131 milion KM, što je više za 7,3 %. Pokrivenost uvoza izvozom bila je 61,4 %, dok je spoljnotrgovinski robni deficit iznosio 6 milijardi i 219 miliona KM. Ovakvo visoko učešće uvoza u ukupnoj razmjeni pokazatelj je niske konkurentnosti domaće privrede. Problem velikog deficita u robnoj razmjeni sa inostranstvom svakako je veliko opterećenje kako za državu tako i za privredu. Struktura izvoza je zabrinjavajuća i bez njene promjene se teško može uticati na smanjenje deficita.

Jedna od otežavajućih stavki, koja umnogome doprinosi zaostajanju životnog standarda u BiH, je nizak nivo plata što je rezultat loše pozicioniranosti zemlje u međunarodnoj podjeli rada. Naime, izvozno orijentisane firme u BiH, najčešće dobijaju poslove jeftine dorade ili prerade, tzv. Lohn poslove, koji uglavnom zahtijevaju jeftinu radnu snagu. Da bi se bh životni standard približio standardu zemalja Evropske unije prvenstveno je potrebno privući veći broj stranih investicija, odnosno olakšati dolazak i poslovanje stranih kompanija kroz manju birokratsku proceduru kao i stimulacije za strana ulaganja. Direktna strana ulaganja u zemlju se mogu iskoristiti kao bitna komponenta i pokretač daljnjeg privrednog rasta u zemlji.

Nažalost, BiH po mnogim parametrima nije trenutno previše atraktivna ako je poredimo sa sličnim zemljama iz okruženja, iako je prema dostupnim podacima iz 2017. vidljiv porast stranih ulaganja za 37.9% u odnosu na iznos u 2016. godini ili za 28.8% u odnosu na petogodišnji prosjek (period 2012-2016).

U BiH je prisutna i veoma izražena cjenovna nekonkurentnost, jer niske troškove rada prati i niska produktivnost radne snage. Zastarjela tehnologija i nivo inovacija uveliko su doprinijeli niskom nivou produktivnosti. Bosna i Hercegovina, ne samo da pokazuje loše rezultate kada su u pitanju pojedini faktori koji utiču na rast produktivnosti rada, nego je i daleko ispod prosjeka zemalja EU. Razlozi niske produktivnosti u BiH su višestruki. Produktivnost rada najviše determiniše nivo tehnološkog razvoja, inovacije i investicije u ljudski kapital. Uravnotežena kombinacija svakog od navedenih faktora, uz odgovarajuće ekonomske reforme/politike, određuje kolikom brzinom će se produktivnost rada uvećavati.

Iako je nivo BDP-a po zaposlenom u BiH u odnosu na prethodnu godinu veći, ipak je i dalje ispod svakog prosjeka zemalja EU. U cilju poboljšanja životnog standarda neophodno je obezbijediti više radnih mjesta, povećati produktivnost radne snage, reformisati sistem obrazovanja, uključiti razne programe dokvalifikacije i prekvalifikacije kao i profesionalnog usavršavanja. Svi ovi programi treba da se prate adekvatnim reformama tržišta rada kao i usklađenošću obrazovnog sistema sa potrebama tržišta.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da povećanje produktivnosti rada u dužem periodu nije moguće ostvariti bez dobro planiranih strukturnih reformi i implementacije istih. To podrazumijeva da ekonomske politike i mjere trebaju obuhvatiti dugoročne planove za inovacije, ulaganja u istraživanja i razvoj, i ljudski kapital, i biti primarni cilj u budućnosti.

I DIO – EKONOMSKI POLOŽAJ BIH U 2017. GODINI

1. Postojeće stanje i ekonomske aktivnosti u Bosni i Hercegovini

Nakon 23 godine tranzicijskih reformi, BiH se i dalje suočava sa niskim nivoom ekonomske aktivnosti, visokim stopama nezaposlenosti i rasprostranjenim siromaštvom. Ukupan broj stanovnika smanjen je za 20 % u odnosu na 1991. godinu kada je u BiH bilo 4.377 033 stanovnika. Smanjenje populacije za 870 000 zajedno sa unutrašnjom migracijom više od milion stanovnika, imalo je snažan uticaj na pad ekonomske aktivnosti. Prije tranzicije 1,68 miliona osoba bilo je ekonomski aktivno, od kojih je velika većina bila zaposlena u formalnom sektoru, uglavnom u prerađivačkoj industriji. Većina onih koji su tokom '90-tih promijenili mjesto boravka su izgubili radna mjesta, a njihova stečena stručna znanja i vještine su postale manje relevantne u novim mjestima boravka. Od ovog šoka BiH se nije oporavila ni do danas. Migracije su posebno uticale na osobe sa srednjim nivoom stručnih

vještina koje su bile relevantne za rad u specijalizovanim fabrikama koje su uglavnom egzistirale samo u njihovim prijeratnim mjestima boravka.

Iako je 58,2 % odraslog stanovništva bilo ekonomski aktivno (zaposleno ili nezaposleno) stopa zaposlenosti je iznosila tek 29,1 %, dok je stopa nezaposlenosti iznosila čak 50 %. Nepostojanje prilika za rad primoralo je čak 47,3 % odraslih da budu ekonomski neaktivni, što je dovelo do toga da je polovina stanovništva bila na granici siromaštva. Pa ipak potrebe za ekonomskim rastom i razvojem i učešćem stranih i direktnih investicija dovele su do pozitivnih ekonomskih trendova. U 2017. godini, bruto domaći proizvod BiH realno je porastao za 3,07 % u odnosu na 2016. godinu. Na osnovu raspoloživih kratkoročnih indikatora se može zaključiti da je Bosna i Hercegovina u 2017. godini ostvarila ekonomski rast u rangu prošlogodišnjeg. Procijenjena stopa ekonomskog rasta od oko 3% u odnosu na prethodnu godinu, ipak predstavlja nastavak trenda ekonomskog oporavka u BiH koji je, u najvećoj mjeri, posljedica povoljnih ekonomskih kretanja u zemljama EU i u nešto manjoj mjeri u zemljama regiona. Posljednjih nekoliko godina naša zemlja bilježi ekonomski rast od oko 3% godišnje, što je svakako dobro, ali ni blizu dovoljno za neki značajniji oporavak jer bi za to trebao rast od najmanje 6% godišnje.

Osim povećanja BDP-a, BiH je u 2017. godini ostvarila izvoz roba u vrijednosti 11 milijardi KM, što predstavlja nominalno povećanje od 17,4 % u odnosu na prethodnu godinu, a pokrivenost uvoza izvozom poboljšana je za tri posto, i na kraju godine je iznosila 61 %. To daje naznake da je BiH iza sebe ostavila negativne ekonomske trendove i konačno krenula putem oporavka.

Na osnovu raspoloživih podataka, sa sigurnošću se može zaključiti da su povećanja bila u znaku vanjskog sektora gdje se posebno ističe spoljnotrgovinska robna razmjena sa svijetom. Naime, tokom godine, prema podacima BHAS1-a, BiH je zabilježila dvocifrene stope rasta ukupne robne razmjene, izvoza i uvoza roba. Povećanje izvozne tražnje i cijena pojedinih izvoznih proizvoda (metali i energenti) rezultirali su povećanjem bh. robnog izvoza od 17,4% u odnosu na prethodnu godinu. U kontekstu ostvarenog izvoznog rasta vrijedi istaći da je, za razliku od prethodnih godina, isti ostvaren zahvaljujući povećanju izvoza roba u okviru više kategorija proizvoda, odnosno većoj diverzifikaciji bh. izvozne ponude.

Ovo povećanje izvoza, generalni viši nivo ekonomske aktivnosti u zemlji uz prisustvo cjenovnog efekta, doveli su, istovremeno, i do povećanja robnog uvoza od 12,2% u odnosu na prethodnu godinu. Ovakva kretanja izvoza i uvoza roba za posljedicu su imali nominalno povećanje robnog deficita. Međutim, ako se ima u vidu i značajan rast cijena, skoro sa sigurnošću se može konstatovati da je robni deficit u 2017.godini stagnirao u realnom smislu. Ako se ovome pridoda pozitivan bilans u domenu izvoza usluga, rast novčanih priliva iz

1 Agencija za statistiku BiH

inostranstva, te pozitivan trend rasta direktnih stranih ulaganja sa sigurnošću se može zaključiti da je vanjski sektor pozitivno obilježio 2017. godinu kada su u pitanju ekonomska kretanja u BiH.

Posebno pozitivan uticaj na rast ekonomije i novih radnih mjesta imale su strane direktne investicije (SDI). Direktna strana ulaganja za 2017., su iznosila 777.7 miliona KM ili 397.6 miliona eura. Podaci za period januar – decembar 2017. ukazuju na porast stranih ulaganja za 37.9% u odnosu na iznos u 2016. godini ili za 28.8% u odnosu na petogodišnji prosjek (period 2012-2016). Ekonomski oporavak daje nadu da su se domaće vlasti napokon suočile sa izazovima nezaposlenosti koja predstavlja jedan od većih ekonomski i socijalni problem u zemlji.

U decembru 2017. godine došlo do usvajanja i uvođenja akciza i cestarina, ali je ostalo nejasno za izgradnju kojih putnih pravaca se BiH opredjelila. Naime, pristupanjem Transportnoj zajednici BiH se obavezala za izgradnju velikog broja putnih pravaca ali bez ekonomskih analiza o opravdanosti izgradnje tih pravaca.

U periodu 2013.-2017. godine, evidentiran je rast ekonomskih pokazatelja, što uključuje rast izvoza, industrijske proizvodnje, broja zaposlenih, prihoda u turizmu te smanjenje trgovinskog deficita. Glavni ekonomski pokazatelji u BiH imaju tendenciju rasta, pa je i nominalni BDP sa 28 374 miliona KM u 2013. godini porastao na 31 862 milion KM u 2017. godini. Broj nezaposlenih u BiH u 2017. godini također je smanjen na 489 400 u odnosu na 2013. kada je iznosio 552 500, odnosno za oko 12 %. Na osnovu dostupnih podataka u periodu od 2013. do 2017. godine, može se uvidjeti da je došlo i do povećanja prosječne neto plate za oko 2,9 %, odnosno povećana je sa 827 KM (2013.) na 851 KM u 2017. godini.

2. Spoljnotrgovinska kretanja u Bosni i Hercegovini

Posmatrano po glavnim trgovinskim blokovima, izvoz roba na tržište zemalja EU u 2017. godini je iznosio 7,8 milijardi KM, što predstavlja 71 % ukupnog bh. izvoza i povećanje za 16,8 %. S druge strane, izvoz na tržište zemalja CEFTA-e iznosio je 1,8 milijardi KM, što predstavlja 16,3 % ukupnog bh. robnog izvoza i uvećan je za oko 28,5 % u odnosu na isti period prethodne godine. Vrijednost uvezene robe u BiH u prošloj godini iznosila je 18,1 milijardu KM, što predstavlja nominalno povećanje od 12,2 %. Pored električne energije i kamenog uglja značajan doprinos uvozu registrovan je u okviru nafte i naftnih derivata, sirovog aluminija i motornih vozila.

Spoljnotrgovinska razmjena BiH u prvom kvartalu 2018. iznosila je 7,34 milijarde KM uz pokrivenost uvoza izvozom od 63,9 %. Kao glavni uzrok visokog deficita u spoljnotrgovinskoj bilanci navedena je struktura proizvoda kojima se trguje, obzirom da BiH uglavnom izvozi proizvode niže dodane vrijednosti, **dok uvozi robe više dodane vrijednosti.**

U BiH su povećana strana direktna ulaganja za 57,3 %, što je važan rezultat, jer su globalna direktna ulaganja manja za 16,3 % u odnosu na prošlu godinu i pored zabilježenog ekonomskog rasta. Povećanje ulaganja od 2,4 % bilježe samo zemlje u razvoju, dok zemlje u tranziciji bilježe pad ulaganja od 17,9 %.

Sve ovo je dovelo do ekonomskog rasta koji se kretao u rasponu od 2% do 3,2%. Došlo je i do povećanja zaposlenosti. Poboljšanoj kontroli neprijavljenih radnika, odnosno suzbijanju sive ekonomije, značajan izazov predstavlja i veliki ulazak novih penzionera u sistem, njih oko 25.000 samo u FBiH, čime su u značajnoj mjeri ublaženi pozitivni trendovi u zapošljavanju, također, nejasno je do koje mjere su pozitivni eksterni faktori, kao što su rast tražnje za bh robama na evropskom tržištu te ekspanzija turizma, uticali na pozitivne rezultate bh ekonomije u ovom periodu.

3. Kretanje bruto domaćeg proizvoda u Bosni i Hercegovini u 2017. godini

Do 2017. godine, BiH je postizala izuzetne uspjehe po pitanju rasta BDP-a, izvoza i privlačenja investicija što je dovelo do značajnog povećanja broja zaposlenih i životnog standarda stanovništva. Ukupan broj zaposlenih na kraju 2017. godine povećan je za skoro 2,5 % u odnosu na 2016. godinu (467 900 u FBiH i 260 600 u RS), dok je broj nezaposlenih smanjen za 6,1 % i iznosi 39,6 % (358 000 u FBiH i 120 100 u RS).

Bruto domaći proizvod BiH u prošloj godini je iznosio 29,8 milijardi KM i nominalno je veći za 4,5 %, odnosno realno za 3 % u odnosu na BDP iz 2015. godine. BDP po stanovniku je u 2016. iznosio 8.516 KM, odnosno 4.354 eura ili 4.817 dolara. Kao što vidimo, rast BDP-a je u prošloj u odnosu na prethodnu godinu iznosio realno 3 %. Taj pokazatelj vladajuće strukture sada veoma rado i često koriste kako bi pokazale da ekonomija BiH napreduje, da se sve kreće ka boljem sutra, te da provedene "reformе" daju rezultate.

4. Strategija „Evropa 2020“

Strategija novog desetljeća koja je zamijenila Lisabonsku strategiju, Strategija „Evropa 2020“, preciznije određena kao strategija za pametan, održiv i uključiv rast nastala je kao strategija koja će omogućiti izlaz iz ekonomske krize i pripremiti privredu za novo desetljeće.

Strategija Evropa 2020 ističe tri međusobno povezana prioriteta:

- Pametan rast: razvoj ekonomije baziran na znanju i inovacijama,
- Održiv razvoj: promoviše efikasniju upotrebu resursa, „zelenija“ i konkurentnija,
- Rast uključivosti: podsticanje visoke zaposlenosti, povećanje učešća na tržištu, te isporuka socijalne i teritorijalne kohezije.

Kao ključni ciljevi Strategije izdvajaju se:

- Stopa zaposlenih u dobi od 20-64 godine trebala bi se povećati sa sadašnjih 69% na najmanje 75%, naglašavajući potrebu za većom uključenosti žena i starijih radnika,
- Izdvajanje 3% od ukupne vrijednosti BNP-a EU-a za nauku i istraživanja,
- Ispunjavanje tzv. 20-20-202 klimatskih i energentskih ciljeva. Prije svega, misli se na smanjenje emisije stakleničkih plinova u atmosferu za najmanje 20% u odnosu na 1990. godinu,
- Povećati udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji,
- Smanjiti broj učenika koji prekidaju svoje školovanje na 10%, te barem 40% s fakultetskom diplomom,
- Smanjiti broj Evropljana koji žive ispod linije siromaštva za 25%, te podizanje iz siromaštva preko 20 miliona ljudi.

Uspjeh strategije Evropa 2020 najviše će zavisiti o spremnosti država članica (i budućih članica) da je prihvate kao vlastiti nacionalni program. Kriza je jasno pokazala da ne postoji alternativa hvatanju koraka s najkonkurentnijim svjetskim privredama. Stoga se može očekivati da će se u idućem desetljeću države članice, koje su do sada neadekvatno provodile lisabonske ciljeve, naći pod velikim pritiskom institucija EU-a i država članica koje su u tome uspješne.

II DIO - MALA I SREDNJA PREDUZEĆA

1. Mali i srednji biznis u Evropskoj uniji

Prema EU, kategorija mikro, malih i srednjih preduzeća podrazumijeva preduzeća koja zapošljavaju manje od 250 ljudi i čiji godišnji obrt ne prelazi 50 miliona eura, i/ili čiji ukupni bilans stanja ne prelazi 43 miliona eura. Preko 20 miliona MSP u Evropi čini stub evropske privrede.

Prosječno Evropsko preduzeće zapošljava 6 osoba uključujući i vlasnika – menadžera. U 2017. godini, BDP Evropske Unije smanjen je za 0,3%. Podaci BDP-a i drugih makroekonomskih pokazatelja pokazuju blagi rast prognoza od drugog kvartala 2017. Dok je stopa inflacije u 2017. postojana, a nezaposlenost je na stabilanom dvocifrenom nivou, unutrašnje potražnje iz javnih i privatnih potrošnji ne pokazuju jasne znakove oporavka.

Zemlje EU imaju mrežu biznis inkubatora, naučno tehnoloških parkova i klastera, mikrokreditnih linija, biznis anđela i drugih instrumenata podrške za mala preduzeća.

2 Krajem 2008. godine Evropska unija usvojila je tzv. energetske-klimatski paket zakona koji se trebaju implementirati do 2020. godine

Tabela 1. Preduzetništvo, zapošljavanje i bruto dodana vrijednost MSP u EU-27 u 2017. godini

	Mikro preduzeća	Mala preduzeća	Srednja preduzeća	MSP	Velika preduzeća	Ukupno
Broj preduzeća	19.143.521	1.357.533	226.573	20.727.627	43.654	20.771.281
%	92,2	6,5	1,1	99,8	0,2	100
Zapošljava- nje	38.395.819	26.771.287	22.310.205	87.477.311	42.318.854	129.796.165
%	29,6	20,6	17,2	67,4	32,6	100
Bruto dodana vrijednost (milijarde eura)	1.307	1.144	1.136	3.588	2592	6179
%	21,2	18,5	18,4	58,1	41,9	100

Može se zaključiti da u EU postoji balansiranost između MSP-a i velikih preduzeća. Postojanje uz sektor MSP-a i značajnog broja velikih preduzeća je bitan faktor balansiranosti ukupne privrede i stepena njene efikasnosti, odnosno preduslov optimalnog korištenja inputa proizvodnje, kao i međunarodne konkurentnosti. Na osnovu primjera u EU, evidentno je da MSP znatno manje od velikih preduzeća učestvuje u kreiranju zaposlenosti u primarnoj industriji, te u prerađivačkom sektoru. Uloga MSP-a je veća kada su u pitanju uslužni (tercijarni) sektor i trgovina. Značajan doprinos evropskih MSP-a u 2017. godini je u uslužnom i proizvodnom sektoru. Oba sektora zajedno zapošljavaju 74 miliona ljudi i proizvode €2,9 triliona dodatne vrijednosti, sa 85% svih evropskih MSP-a koji rade u ova dva sektora. U 2017. godini, u sektoru veleprodaje i maloprodaje bilo je preko 5,7 miliona MSP, od kojih 93% ima manje od 10 zaposlenih.

2. Mala i srednja preduzeća kao nosilac razvoja privrede Evropske unije

Mala i srednja preduzeća, kao osnovni generatori zapošljavanja i razvoja privrede, imaju ključnu ulogu u privredi Evropske unije. Prema službenoj statistici EU, oko 99, 8% preduzeća čine upravo mala i srednja preduzeća, te tako čine prioritet razvoja cjelokupne privrede. Njihov značaj se posebno ogleda u činjenici da Evropska komisija upravo ovaj sektor privrede prepoznaje kao glavne generatore razvoja privrede i rasta zapošljavanja, što je posebno važno u kriznim periodima.

Preduzećem se smatra svaki subjekt uključen u ekonomsku aktivnost, bez obzira na pravnu formu. Ovo posebno uključuje, osobe koje se same zapošljavaju i porodične biznise koji se bave obrtom ili drugim aktivnostima, i partnerstva i udruženja koja su redovno uključena u

ekonomske aktivnosti. Prema zakonodavstvu i preporukama Komisije EU glavni faktori koji određuju da li je neko preduzeće MSP ili ne su: broj zaposlenih i ukupan promet ili ukupan iznos bilanse. Razlikuju se sljedeće kategorije: kategorija mikro, malih i srednjih preduzeća, a sastoje se od preduzeća koja zapošljavaju manje od 250 osoba i čiji godišnji promet ne prelazi 50 miliona eura, i/ili ukupna godišnja bilansa ne prelazi 43 miliona eura. U kategoriji MSP-a, malo preduzeće je ono koje zapošljava manje od 50 osoba i čiji godišnji promet i/ili ukupna godišnja bilansa ne prelazi 10 miliona eura. U kategoriji MSP-a, mikro preduzeća čine ona preduzeća koja zapošljavaju manje od 10 osoba, i čiji godišnji promet i/ili ukupna godišnja bilansa ne prelazi 2 miliona eura. Svjesna značaja i uloge malih i srednjih preduzeća koja čine osnovicu preduzetništva i razvoja, Evropska unija promovisala je inovativnost kao osnovu zdravih malih i srednjih preduzeća i konkurentne prednosti istih, te daje sve veći naglasak razvojnim politikama, kao i razvoju preduzetničkog kapaciteta ovog sektora. Evropska unija ima za cilj stvaranje konkurentnog, dinamičnog, inovativnog i zdravog preduzetništva utemeljenog na znanju i osbosobljenog za održiv ekonomski rast i razvoj.

3. Kako su u 2017. godini poslovala mala, srednja i velika preduzeća u Bosni i Hercegovini?

Prema podacima za 2017.godinu u BiH postoje 32.292 preduzeća, koja su zbirno ostvarila ukupni prihod od 65,485,823,432 KM.

Od ovog broja preduzeća, mala preduzeća čini ukupno njih 27.595 ili 85.45 %, srednja 3.588 ili 11,11 %, dok velikih ima 1.109 ili 3,43 %. Od ukupnog broja preduzeća 85,45 % preduzeća ostvaruje 8,867 milijardi KM prihoda od prodaje, ili 13,54 %. Sa druge strane, 1.109 velikih preduzeća, ili 3,43 % od ukupnog broja, ostvaruje 44,385 milijardi KM prihoda od prodaje ili 67,78 %. Iz ovoga se vidi da u BiH mali broj velikih preduzeća ostvaruje 2/3 ukupnih prihoda od prodaje, te da su oni okosnica ekonomskog sistema BiH. Kada je u pitanju koncentracija firmi i privredne aktivnosti prema regionima u BiH, većina ukupnog broja registriranih firmi skoncentrisana je u dvije najveće administrativne regije – Kanton Sarajevo i Banjalučka regija.

Od ukupnog broja firmi u BiH, sjedište samo u ove dvije regije ima 43.61 % preduzeća. Ukoliko se broj regija proširi na prvih pet, onda one čine gotovo 3/4 ukupnog broja firmi. S druge strane, ukoliko analiziramo podatke za pet najlošijih regija, vidimo da se tu nalazi 5,65 % od ukupnog broja preduzeća u državi, što je veliki nesrazmjer između top pet najvećih i najmanjih regiona. Upravo ovaj podatak pokazuje koliko su neke regije razvijenije od drugih.

Interesantni podaci odnose se na usporedbu ukupnih prihoda od prodaje za sva preduzeća sa troškovima plate.

Prema ovim podacima, velika preduzeća su najefikasnija, te njih radnik košta 11,85 % od ukupnih prihoda prodaje. Interesantno je da se 58,86 % svih troškova plata generiše u velikim preduzećima, dok ostatak od 41,14 % u malim i srednjim preduzećima. Razloge treba tražiti i u činjenici da velika preduzeća zbog ekonomije obima, mogu ostvariti veće prihode od prodaje.

Kada su u pitanju prihodi od izvoznih aktivnosti, dobiveni rezultati dosta su skromni za naša preduzeća, a u konačnici i za državu. Prema zvaničnim podacima od 65,485 milijardi KM prihoda od prodaje, koliko su ukupno ostvarile naše kompanije, samo 15,42 % ostvareno je od prihoda od izvoza ili 10,099 milijardi KM.

Od ukupnih prihoda od izvoza, velika preduzeća realizuju 69,06 %, dok se ostatak odnosi na mala i srednja preduzeća. Ipak, i ovi rezultati su dosta skromni, što u stvari pokazuje da smo mi zemlja gdje preduzeća većinu svojih prihoda ostvaruju u poslovanju sa drugim preduzećima iz BiH. Obzirom na to da smo mi malo tržište, za očekivati je da će preduzeća iz BiH, bez obzira na veličinu, u narednom periodu svoj prostor za ekspanziju i tržišni plasman tražiti i na inostranim tržištima.

Kada je u pitanju segment malih preduzeće, iako čine 13,54 % ukupnih prihoda od prodaje, ostvaruju 17,09 % ukupne neto dobiti, imaju najveći omjer prihoda i troškova plate, te najviše državi plaćaju poreza na dobit, u relativnom omjeru. Segment srednjih preduzeće pokazuje gotovo jednake omjere za sve pokazatelje, osim za omjer poreza na dobit, gdje postoje slične tendencije kao i kod malih preduzeća.

Velika preduzeća, iako imaju najveće omjere prihoda od prodaje i prihoda od izvoza, državi u relativnom iznosu najmanje uplate poreza na dobit. Kada su u pitanju troškovi plata, tu imaju povoljan omjer, u odnosu na mala i srednja preduzeća.

4. Poslovno okruženje i problemi u sektoru malih i srednjih preduzeća u Bosni i Hercegovini

Poslovno okruženje karakterišu brojni faktori (ekonomski, pravni, politički, tehnološki itd.), koji direktno ili indirektno utiču na poslovanje preduzeća. Faktori okruženja mogu djelovati stimulatивно, ali mogu biti i ograničavajući. Nestabilni uslovi u makrookruženju odražavaju se nepovoljno na poslovno okruženje pravnih subjekata.

Evidentno je da se aktivnosti na svim nivoima određuju i vode stihijski i neodgovorno. Ipak, posmatramo li istorijski u MSP su se pojavila dosta davno, još za vrijeme Austrougarske okupacije na kraju 19. vijeka i karakterisala su bh ekonomiju sve do kraja II svjetskog rata, kada komunistički režim privatno vlasništvo transformiše u državno, a potom u društveno vlasništvo. Stanje se počinje mijenjati 1989. godine. Jedan od razloga našeg ekonomskog

zaostajanja u odnosu na zemlje u okruženju se odnosi na nepotojanje institucionalne podrške sektoru MSP-a, po uzoru na ostale zemlje u tranziciji. Osim toga, još uvijek nisu donešeni osnovni zakoni, nije utvrđena strategija za MSP, nije osnovana državna Agencija za MSP, itd. U literaturi se često navodi kako zahvaljujući fleksibilnosti, neformalnim strukturama kao i dobrim vezama s okruženjem, mala i srednja preduzeća imaju određene prednosti u odnosu na velike organizacije. Ono što posebno ograničava otvaranje malih firmi u BiH je veoma veliki broj državnih institucija koje su uključene u proces registracije (čak njih 11). Broj tih institucija mora se značajno smanjiti što bi omogućilo registraciju firme na jednom mjestu. Naredna tabela pokazuje šta se to promijenilo u odnosu na period 2010 – 2017. godine prema studijama Svjetske Banke.

Tabela 2. Rangiranje država Zapadnog Balkana prema lakoći poslovanja za period 2010-2017

Država	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Albanija	120	136	89	82	82	82	85	90
BiH	95	105	119	116	127	125	126	131
Crna Gora	70	81	77	77	66	56	51	44
Hrvatska	124	97	110	103	84	80	84	89
Makedonija	92	75	69	32	38	22	23	25
Srbija	68	86	90	88	89	92	86	93

Evidentno je da vlast u BiH skoro ništa ne poduzima da pojednostavi poslovno okruženje za preduzetnike koji stvaraju novu vrijednost i doprinose stvaranju GDP-a i koji, uostalom, obezbjeđuju plate javnoj upravi i istoj toj vlasti. Evidentan je maćehinski odnos vlasti prema preduzetnicima i mladim ljudima sa kreativnim poslovnim idejama.

U istom vremenskom periodu sve zemlje Zapadnog Balkana, osim Srbije, su značajno napredovale, npr. Makedonija je sa 92., mjesta došla na 25., mjesto, a Crna Gora sa 70., na 44. mjesto.

Unaprijeđenje poslovnog okruženja ili poslovne klime jedan je od najvažnijih prioriteta ekonomske politike za BiH. Za sve privredne subjekte je veoma važno da okruženje u kojem posluju bude uređeno. Što manje administrativnih prepreka uz odgovarajuću zakonsku regulativu, dostupna odgovarajuća radna snaga i povoljni izvori finansiranja su osnovni preduslovi za povoljnu poslovnu klimu.

Prema Agenciji za statistiku BiH u 2017. godini, završne račune predalo je znatno manje preduzeća u odnosu na 2016. godinu. Njihov broj prikazuje naredna tabela.

Tabela 3. Broj mikro malih i srednjih preduzeća u BiH u 2017. godini

Mikro	Mala	Srednja	Velika	Ukupno
23183	5891	1907	300	33.266
73,8%	18,8%	6,1%	0,9%	100%

Tabela 4. Broj zaposlenih prema veličini preduzeća u BiH u 2018. godini

Ukupna zaposlenost u MSP	Mikro	Mala	Srednja	Velika	Ukupno
380.204	69.382	128.205	181.941	237.751	617.279
61,5%	11,2%	20,8%	29,5%	38,5%	100%

Broj zaposlenih u MSP iz 2017. godine smanjio sa 388.361 na 380.204 zaposlena u 2018. godini.

Istraživanjem je utvrđeno da je većina provedenih mjera podrške imala karakter selektivnih mjera tj. mjera usmjerenih prema tačno određenim korisnicima ili djelatnostima. Istovremeno je izostala provedba važnih opštih mjera, predviđenih u strateškim i programskim dokumentima, a koje su usmjerene na stvaranje boljih uslova odnosno stvaranje stimulativnog poslovnog ambijenta. Da bi napredovali u oblasti malih i srednjih preduzeća, BiH treba koristiti iskustva Japana u kojem je cijeli sektor MSP-a umrežen u društveno-ekonomski sklop zemlje. Vlada ove zemlje i država kao cjelina žive za MSP, dijele njihovu sudbinu, te na razne načine snažno podstiču njihov preduzetnički intenzitet i razvoj. Vlada naročito podstiče inovativna preduzeća i ona preduzeća koja stvaraju nešto novo (nove proizvode, usluge, materijale itd.). Vlada direktno ili preko regionalnih komora podržava asocijacije MSP, tako da one ponekad imaju snagu jednaku velikim preduzećima. Kroz razne asocijacije (klastere) ova preduzeća povećavaju svoju konkurentsku sposobnost i minimiziraju rizike. Tako, udio MSP-a u zaposlenosti učestvuje sa 79% (u SAD-u 53%), u ukupnom broju preduzeća sa 99% (u SAD-u 99%), a u izvozu sa 13% (u SAD-u 29%).

Podsticajne mjere bh vlade za razvoj MSP-a trebaju biti trajne i sveobuhvatne, te uokvirene u filozofiju cjelokupne ekonomske politike. Zbog toga se naša vlada i njene institucije, prema novoosnovanim malim preduzećima, trebaju odnositi

materinski, a u njihovom daljem razvoju i rastu partnerski. Ključni element ekonomske reforme u BiH mora biti nastavak tranzicije ka tržišnoj privredi sa energičnim privatnim sektorom. Iskustvo u centralnoj Evropi je pokazalo da napredak u ovom smislu zahtijeva istovremen napor u tri kritična područja: razvoju motivirajuće poslovne sredine za postojeće i nove privatne biznise, privatizaciji državne imovine, te razvoju disciplinovanog i konkurentnog finansijskog sektora.

Vlada BiH bi na razvoj MSP-a trebala uticati:

- Makroekonomskom politikom, koja pogoduje povoljnom privrednom ambijentu za sva preduzeća a posebno za MSP,
- Donošenjem zakonskih i drugih odluka koje uzimaju u obzir različitu veličinu preduzeća i deregulacijom ostvariti povoljne odnose za MSP,
- Uključivanjem MSP-a u industrijsku politiku,

- Kao i jačanjem neophodne infrastrukture potrebne sektoru MSP-a.

Privredni razvoj BiH se mora zasnivati na afirmaciji tržišne ekonomije utemeljene na privatnom vlasništvu, liberalizaciji unutrašnjih ekonomskih tokova uz stvaranje povoljnog ambijenta za direktne strane investicije, kao i razvoju novih privatnih MSP i preduzetništva.

III DIO – EKOLOŠKA EKONOMIJA

1. Konceptualizacija ekološke ekonomije i ekološkog menadžmenta

Ekologizacija proizvodnje i svih vidova poslovanja na novi način briše granice između tzv. mikroekonomije i tzv. makroekonomije inaugurirajući ekološku ekonomiju kao najbolji i najpotpuniji analitički okvir za procjenjivanje uspješnosti neke poslovne, a naročito proizvodne aktivnosti. Ekonomija se u stvarnom životu može dijeliti samo na uspješnu i neuspješnu, a sve ostale podjele imaju ograničeno metodološko značenje, tako da se u narednom periodu, ekonomski uspjeh može posmatrati ako u njegovo ostvarivanje budu ugrađena i ekološka mjerila uspjeha. Ukratko, uštede na ekološkim troškovima više ne mogu i ne smiju postati izvor ničijeg ekonomskog uspjeha, jer bi to na dugi rok značilo neetičko zahvatanje tuđeg dohotka. Suština ovog procesa svodi se na ostvarivanje održivog razvoja kao paradigme koja više ne može imati alternativu. Nažalost, danas još uvijek značajan dio svijeta ima velikih problema da u svoju razvojnu filozofiju i praktični život „ugradi” logiku ekonomskog (racionalnog) ponašanja, dok mu ekološka logika još izgleda nekako isuviše pomodnom i za sada nepotrebnom, a sve to zajedno, ne samo da donosi bilo kakav ozbiljniji razvoj, već direktno doprinosi razvoju nerazvijenosti.

Osnovna obilježja ovog novog koncepta ekološke ekonomije ogledaju se prije svega, u značajnom teorijskom i metodološkom pomjeranju tradicionalnih analitičkih okvira ekonomije i ekologije s osnovnim ciljem održavanja ekološkog i ekonomskog sistema, a ne samo ili ekološkog ili samo ekonomskog, jer takvi redukcionizmi i parcijalni pristupi ne mogu biti osnova realizaciji održivog razvoja. Ekološki menadžment je u potpunosti humanocentrični koncept poslovnog upravljanja, što ga značajno razlikuje od svih drugih menadžerskih pristupa i sistema. Isto tako, on nije samo nauka i vještina efektivnog i efikasnog ponašanja i postizanja ciljeva na pravi način, nego je istinsko znanje i praksa postizanja pravih ciljeva, dakle onih koji se tiču opstanka čovjeka i kvaliteta njegovog života.

U tom smislu ekološki menadžment može postati svojevrsna upravljačka infrastruktura i osnovni test uspješnosti svake menadžment prakse. Ekomenadžment već sada nadilazi svaku praksu poslovnog i državnog upravljanja i prerasta u svojevrsni metamenadžment.

Nezaustavljivi procesi globalizacije i prateća ekologizacija svijesti, ali i poslovanja, mogu biti dobra šansa, a ne samo prijetnja, za sve one koji razmišljaju široko i daleko, koji imaju dugoročnu viziju svog poslovanja, kao i znanje o mogućim trendovima u nauci i tehnologiji i

kulturi. Uostalom, krajnji cilj i mjerilo ekonomskog rasta mora biti poboljšanje kvaliteta života svih građana, pri čemu se svakodnevno proširuje ne samo sadržaj pojma „kvalitet života”, nego i krug ljudi na koje se on odnosi.

2. Životni vijek proizvoda u savremenom poslovnom okruženju

Koncept "životnog ciklusa proizvoda" ("Product life cycle") koji se koristi u savremenoj privredi, odličan je osnov za razvoj proizvoda i prilagođavanje proizvoda zahtjevima potrošača. Svi proizvodi na tržištu imaju kraći ili duži životni vijek. Proizvodi se rađaju, žive i umiru. Vrijeme od uvođenja proizvoda na tržište do njegovog isključenja iz proizvodnog programa naziva se životnim ciklusom proizvoda. Bez obzira na trajanje životnog ciklusa, svaki proizvod prolazi kroz četiri faze: faza nastanka i uvođenja proizvoda na tržište, faza rasta i razvoja, faza zrelosti stabilnosti i saturacije, te faza opadanja i starosti.

Ukoliko znamo navedene činjenice, kako poslovne organizacije koje posluju u savremenom okruženju tj. u 21. vijeku, mogu postići toliko potrebne uštede (ne)materijalnih resursa pri inoviranju proizvoda?

Ukoliko ne postizete željene i očekivane rezultate, to znači da postoje neplanirani gubici energije u poslovnom procesu, te da je potrebno utvrditi uzorke nastalih gubitaka odnosno otkloniti neželjene štete. U koliko je misaoni proces, pri dizajniranju poslovnih procesa, kreiran na način da je posljednja faza outputa (izlaza) ujedno i prva faza inputa (ulaza) u poslovnom procesu, tada postoji mnogo različitih načina da se postignu inovacije poslovnih procesa, te kreiraju dodatne (ne)materijalne koristi za cjelokupno poslovno okruženje uz primjenu inoviranih proizvoda tj. inovativnih tehnologija. Kreiranje novih proizvoda, u 21. vijeku, nezamislivo je bez istovremenog posmatranja ekoloških aspekata tako kreiranih proizvoda, ali i primjene holističkog marketing koncepta tzv. Zeleni marketing. Naime, sve više ekološki osviještenih potrošača je spremno platiti „više novaca“ za proizvode koji su ekološki prihvatljiviji u odnosu na proizvode koji u sebi ne sadrže ovu komponentu. Naime, savremeni potrošači tj. ekološki osviješteni potrošači su saznali značaj ekoloških aspekata poslovanja i spremni su uložiti (ne)materijalne resurse kako bi se očuvala priroda, odnosno planeta Zemlja, za buduće generacije. Pri tome se ne smije zaboraviti da ulaganje „više novaca“ za tzv. zelene proizvode istovremeno može značiti i niže troškove tj. uštede resursa.

Ekološki aspekti poslovanja odavno su odredili naš savremeni trenutak. Ukoliko kao preduzetnici i poslovne organizacije, već danas ne preduzmemo potrebne aktivnosti da, u narednom periodu, prvo saniramo postojeće stanje, a zatim i kreiramo zdraviji poslovni ambijent i okruženje, generacije koje dolaze neće imati priliku, naš poslovni uspjeh, ocijeniti sa pozitivnom ocjenom. Budućnost pripada novim generacijama, stoga za nove generacije preduzetnika trebaju se kreirati i novi ekološki prihvatljivi proizvodi koji su primjereni načinu života i rada u 21. vijeku.

3. Značaj korporativne društvene odgovornosti za savremeno poslovanje

Ideja o korporativnoj društvenoj odgovornosti je stara koliko i samo poslovanje. Poslodavci su se od samog početka pitali kako da posluju da bi uvećali pozitivan doprinos u društvu, a da u isto vrijeme što više smanje negativne uticaje na ljude i sredinu.

Korporativna društvena odgovornost se posmatra kao „obavezivanje preduzeća na doprinos održivom ekonomskom razvoju kroz saradnju sa zaposlenima, njihovim porodicama, lokalnom zajednicom i društvom u cjelini, sa ciljem da se unaprijedi kvalitet njihovog života“. Evropska Komisija ovaj koncept definiše kao „koncept prema kojem preduzeće na dobrovoljnom principu integriše brigu o društvenim pitanjima i zaštiti životne sredine u svoje poslovne aktivnosti i odnose sa stejkholderima“ (vlasnicima, akcionarima, zaposlenima, kupcima, dobavljačima, vladom, medijima i širom javnošću).

Da bi preduzeće ostavilo dobar utisak i imalo koristi od ulaganja u društveno odgovorne poslovne prakse, veoma je važan način njegovog komuniciranja sa kupcima i drugim važnim ciljnim grupama i partnerima što zahtjeva razumijevanje ugla iz koga oni sagledavaju društveno odgovorno poslovanje preduzeća. Akcenat mora biti na nastojanju da se procijeni značaj koji koncept korporativne odgovornosti ima za kupce, kako bi se na osnovu toga kreirao program adekvatnog komuniciranja korporativnih društvenih inicijativa. Komunikacija usmjerena prema kupcima u cilju da ih informiše o onome što preduzeće poduzima u korist zajednice u kojoj posluje je neizostavan dio planskog i sistematskog pristupa samom konceptu.

Pokretači inicijative za odgovorno poslovanje smatraju da je društveno odgovorno poslovanje koncept po kome preduzeća koja ga prihvataju dobrovoljno i na mnogo inovativnih načina doprinose boljem, zdravijem, naprednijem, ne samo radnom okruženju, već društvu u najširem smislu i čistijoj, očuvanijoj prirodnoj sredini.

4. Saobraćaj i životna sredina

4.1. Osnovni pojmovi u saobraćaju

Saobraćaj je privredna djelatnost koja ima izuzetan značaj za razvoj privrede i kulture jednog društva. Omogućava prostorno integrisanje svih faktora proizvodnje, djeluje stimulatивно na razvoj drugih djelatnosti i utiče na razvoj zemlje i njenu povezanost sa svijetom. Iako ima značajnu funkciju u procesu društvene reprodukcije, razvoj saobraćaja tokom 20. vijeka doprinijeo je štetnom uticaju na okruženje.

Saznanja o uzrocima i nivou kontaminacije i veliki napredak učinjen u svim saobraćajnim granama, doprinijeli su da problemi saobraćaja dobijaju novu formu i dimenziju. Više se ne postavlja zadatak da vrijeme i troškovi prevoza budu odlučujući faktor pri opredjeljivanju

korisnika za određenu granu ili sredstvo prevoza. Danas su prisutni sve strožiji zahtjevi korisnika u pogledu bezbjednosti saobraćaja i uticaja na životnu sredinu. Opšta tendencija u razvijenim zemljama je da se u privredi uvažava sve više model ekološki kompatibilnog sistema proizvodnje. Otuda i oblast saobraćaja, mada u nekim osobenostima drukčija od ostalih oblasti proizvodnje, ne može da bude izuzetak.

Djelatnost saobraćaja je djelatnost sa izraženim negativnim eksternim efektima po okruženje. U sagledavanju pravaca razvoja saobraćaja moraju da budu uzeti u obzir i eksterni troškovi, koji su rezultat negativnih eksternih efekata koje saobraćaj prouzrokuje. Prema procjeni eksternih troškova za 28 zemalja članica EU, ukupni eksterni troškovi saobraćaja za 2017. iznosili su 514 milijardi eura (izuzimajući troškove zastoja saobraćaja), što je iznosilo 4% ukupnog BDP-a. U strukturi troškova, drumski saobraćaj je učestvovao sa 93%, željeznički sa 2%, vazdušni (samo kontinentalni letovi) sa 4% i riječni saobraćaj sa zanemarljivih 0,3%. Više od tri četvrtine ukupnih troškova čini prevoz putnika. Samo 23% ukupnih eksternih troškova su troškovi izazvani teretnim saobraćajem. Sa aspekta upravljanja, otklanjanje uzroka nastajanja eksternih troškova i zaštita okoline trebalo bi da budu dio poslovne politike preduzeća, dio politike razvoja i politike kvaliteta. U razvijenim zemljama, poduzimaju se mjere kako bi se postigla veća ekološka tolerantnost svih vidova saobraćaja, uvažavajući činjenicu da za pojedine vidove saobraćaja treba ulagati više sredstava u tom pravcu. Evropska komisija je 2011. godine donijela smjernice razvoja transporta do 2050. godine i preporučila zemljama članicama da pronađu 1.500 milijardi eura za ulaganje u infrastrukturu i vozila budućnosti do 2050. godine.

Prijedlozi imaju za cilj da se iz gradova u potpunosti izbace vozila koja rade na gorivo, da se u aviosaobraćaju udio goriva sa malim sadržajem ugljenika poveća na 40%, da se za 40% smanje emisije ugljen dioksida u pomorskom saobraćaju i 50% drumskog teretnog i putničkog saobraćaja srednje dugim destinacijama prebaci na željeznicu. Zahvaljujući tim mjerama, bilo bi moguće smanjiti za 60% emisije gasova sa efektom staklene bašte u sektoru transporta do sredine ovog vijeka.

4.2. Posljedice saobraćaja na životnu sredinu

Potpuno je izvjesno da će rješavanje pitanja razvoja saobraćaja u budućnosti zavisiti od „unaprijeđivanja tehnologije kao i vrste energije koja će biti najisplativija i prema efikasnosti i prema uticaju na okolinu“. U procesu iznalaženja rješenja za smanjenje negativnih uticaja saobraćaja na životnu sredinu, prepoznaju se dva koraka. U prvom koraku se dio životne sredine (najčešće je to gradska sredina) sagledava kroz ocjenjivanje, analizu i vrednovanje te sredine sa ekološkog stanovišta. Poslije toga se u drugom koraku identifikuju mjere kojima se posmatrana sredina dovodi u poželjno stanje.

Kada je o urbanoj sredini riječ, onda se mjere na implementaciji i sprovođenju zaštite životne sredine mogu svrstati u tri kategorije:

- Urbanističke mjere,
- Tehničke mjere i
- Saobraćajne mjere.

Pod urbanističkim mjerama podrazumijeva se širok dijapazon aktivnosti zaštite životne sredine koje se mogu realizovati planersko-građevinskim zahvatima na gradskim područjima (ulicama). Za sprovođenje ovih mjera neophodne su velike investicije, tako da moraju biti pravilno i pažljivo isplanirane da bi se efikasno primjenile.

Za realizaciju ovih mjera neophodno je realizovati slijedeće korake:

- Rekonstrukciju i izgradnju putne mreže kroz grad,
- Zaštititi objekte i ulice,
- Obnavljati poprečne profile ulica.

Tehničke mjere se oslanjaju na tehnološke inovacije u rješavanju konkretnih problema saobraćaja. Pored tehničkih poboljšanja u vozilima koja se koriste, akcenat je na novim tehnikama proizvodnje (na primjer, reciklirani materijali), alternativnom gorivu i inteligentnim transportnim sistemima (ITS). Kako motorno vozilo predstavlja značajnog i velikog zagađivača, tako je tehničkim intervencijama na vozilima na motorni pogon moguće doprinijeti smanjenju i ublažavanju štetnih efekata emisije zagađivača. Ekološki propisi koji se odnose na smanjenje emisije štetnih materija u atmosferu uslovljavaju brz razvoj tehnike, donoseći savršenija konstrukciona rješenja motora sa unutrašnjim sagorijevanjem, a koja imaju za cilj poboljšanja ekoloških parametara.

Ove mjere podrazumijevaju:

- Smanjenje izduvnih gasova motora,
- Smanjenje buke vozila,
- Kontrolu emisije vozila (zagađivača).

Mada se tehničkim mjerama poboljšavaju ekološke performanse prevoznih sredstava, one same nisu dovoljne za ukupno poboljšanje stanja ekoloških faktora, posebno u velikim urbanim oblastima. Efekat ovih mjera može biti i neznatan ukoliko izostanu odgovarajuće saobraćajne mjere. Saobraćajne mjere podrazumijevaju sve one mjere koje omogućavaju pravilno funkcionisanje i utiču na bolje odvijanje najvitalnijih gradskih funkcija. Ove mjere se svrstavaju u oblast regulacije saobraćaja i njihovom realizacijom se podiže nivo ekološke zaštite gradske sredine. Njihov cilj je da se pravilno isplaniraju saobraćajni tokovi, tako da ulična mreža može prihvatiti sve korisnike u saobraćajnom sistemu.

IV DIO – REFORMA EKONOMSKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI

1. Ekonomski razvoj

Ekonomski razvoj može se definisati kao dinamički proces povećanja stepena zadovoljenja ljudskih potreba, odnosno proces u kome se realni nacionalni dohodak dugoročno povećava. U osnovi ekonomskog razvoja je privređivanje, odnosno proizvodnja. Manifestuje se porastom ekonomskog bogatstva društva i uvođenjem inovacija u upravljanje razvojem (ljudsku kontrolu/djelovanje, aktivno upravljanje razvojem).

Ekonomski razvoj obuhvata širok spektar ekonomsko-socijalnih i humanih ciljeva:

- Povećanje dohotka i standarda života,
- Povećanje zaposlenosti,
- Smanjenje siromaštva,
- Jednakost u pristupu mogućnostima,
- Jednakost u distribuciji dohotka i bogatstva,
- Političko učešće građana,
- Povećanu ulogu žena, manjinskih i drugih ranjivih grupa u ekonomskom, političkom i socijalnom životu.

Faktore razvoja čine:

- Ljudski kapital (broj stanovnika, ponuda rada, obrazovanje, ...),
- Prirodni resursi (zemljište, rude, goriva, klimatski uslovi, ...),
- Kapital (akumulacija, ino izvori, ...) i
- Tehnologija (savremena, dostignuća, IT...).

2. Ekonomske funkcije države

Organi vlasti i uprave utiču na privređivanje nastojeći ga omogućiti, podržati i usmjeriti. Ekonomske funkcije države su one u sferi privrednih aktivnosti s namjerom ostvarenja određenih društvenih ciljeva.

Uloga države u ekonomiji odnosi se na:

- Povećanje efikasnosti (borba protiv monopola, visokih cijena, niske proizvodnje),
- Unaprijeđenje pravednosti (podjela dohotka, oporezivanje, transferna plaćanja, socijalna pravda),
- Podsticanje makroekonomskog rasta i stabilnosti (smanjenje nezaposlenosti i inflacije, fiskalna i monetarna politika),
- Utvrđivanje zakonskog okvira tržišnog privređivanja.

Država djeluje putem zakona (zakonski okvir). Zakonsko regulisanje vlasničkih odnosa, uslova poslovanja privrednih subjekata, radnog zakonodavstva, osnovna pravila ponašanja privrednih subjekata.

Uticaj države na alokaciju resursa radi podizanja i pospješivanja efikasnosti privređivanja odnosi se na:

- Otklanjanje tržišnih nedostataka i pojave eksternalija (šteta),
- Ograničavanje i usmjeravanje konkurencije (monopoli vs. savršena konkurencija),
- Uvođenje poreza kao stalnih izvora prihoda u cilju zadovoljenja javnih potreba.

Unaprijeđenje raspodjele dohotka obuhvata:

- Preraspodjela dohotka (zbog nejednake raspodjele),
- Uzima se od bogatih i daje siromašnim,
- Trasnferna plaćanja (subvencioniranja i sl.).

Stabiliziranje privrede mjerama makroekonomske politike postiže se:

- Ublažavanjem privrednih ciklusa, sprječavanju nezaposlenosti, suzbijanje inflacije, stagnacije,
- Uređivanjem pitanja vlasništva (državno vs. privatnog),
- Aktivnom monetarnom politikom (regulisanje, mase novca u opticaju),
- Aktivnom fiskalnom politikom (porezna politika i politika javnih rashoda).

3. O reformi ekonomskog sistema u Bosni i Hercegovini

Zaostajanja u ekonomskom razvoju dovela su do promjene pristupa Evropske unije ali i međunarodne zajednice prema procesu evropskih integracija u BiH. Prethodni kriteriji i pristup, na osnovu kojih je EU posmatrala proces integracija, pretežno su bili politički i pravni. Počev od 2014. godine, BiH, ali i zemlje Zapadnog Balkana u cjelini, počinju se sve više posmatrati sa aspekta ekonomskih reformi. Nakon zaključaka Evropskog vijeća iz aprila 2014. godine, ekonomske reforme preuzimaju primat nad političkim i pravnim reformama.

Kao prioritetni ciljevi reforme u oblasti javnih finansija, oporezivanja i fiskalne održivosti definisani su: fiskalna konsolidacija na svim nivoima vlasti, koja se planira provesti prvenstveno putem smanjenja budžetskog deficita, i te bolje kontrole javnog duga; smanjenje javnih rashoda planira se provesti putem reforme u oblasti javne uprave, kontrole zapošljavanja i plaća, te reforme socijalnog i penzionog sektora; povećanje javnih prihoda planira se provesti putem reforme poreznog sistema, koja uključuje bolje prikupljanje poreza, povećanje porezne osnovice, poboljšanu saradnju između poreznih uprava, te smanjenje učešća vladinog sektora u ekonomiji.

U domenu poslovne klime i konkurentnosti, osnovna namjera reformi bila je smanjenje parafiskalnih (neporeskih) nameta na privredu, rasterećenje privrede kroz smanjenje poreskog

opterećenja rada i pojednostavljenje složenih procedura za registraciju preduzeća, pokretanje posla, dobijanje građevinske dozvole i priključka za električnu energiju, odnosno napredak na tzv. Doing Business listi Svjetske banke, kojom se mjeri konkurentnost ekonomija u smislu lakoće započinjanja posla. Također, namjena ovih reformi je i poboljšanje zakonskog okvira za poslovanje firmi kroz usvajanje novih zakona o privrednim društvima i bankama i zakona o stečaju. U domenu tržišta rada i zapošljavanja, osnovna pretpostavka međunarodnih finansijskih institucija i vlada u BiH je da se uvođenjem fleksibilnijih uslova za zapošljavanje i prestanak radnog odnosa, te mogućnošću da se plate izražavaju prema učinku, a bez bonusa za godine staža, kao i podsticanjem mjera za prvo zapošljavanje, može povoljno djelovati na strukturalne probleme u ovoj oblasti. Iako dobijanje kredita MMF-a nije ni u jednom momentu proklamovano kao ključna mjera Reformske agende, postaje jasno da, budući da se neki od ključnih uslova za provođenje vežu za kredit MMF-a, dobijanje ovog kredita zapravo postaje centralno pitanje provođenja ekonomskih mjera u reformskoj agendi. Naime, pri smanjenju poreskih opterećenja na rad, uz nemogućnost podizanja PDV-a i nedovoljna sredstva koja bi se eventualno prikupila ažurnijim radom poreskih uprava, aranžman sa MMF-om bi imao suštinski značaj, kako za očuvanje budžetske stabilnosti i likvidnosti, tako i za provođenje ostalih reformi. Pri ispunjavanju uslova za dobijanje ovog kredita, MMF se postavio mnogo strožije nego što je to bio slučaj prilikom odobravanja ranijih kreditnih aranžmana. Da bi uspjeh reformi ekonomskog sistema u BiH dobio određene rezultate potrebno je smanjiti parafiskalni namet, to su različite vrste naknada koje je nametnula država (njeni različiti nivoi). Ove naknade privreda i građani plaćaju za “korištenje dobara od opšteg interesa”(voda, šuma, rudno blago, građevinsko zemljište i drugi resursi), ili usluga državne administracije. Ukidanjem ovih naknada, rasteretila bi se privreda.

Putem registra je identificirano postojanje preko 3.400 parafiskalnih nameta u BiH, na svim nivoima. Za razliku od BiH, Hrvatska ih ima oko 170, a Srbija oko 340.

4. Sistemski pristup pri rješavanju prepreka u poslovanju u Bosni i Hercegovini

U nedavno objavljenom Izvještaju grupacije Svjetske Banke Doing Business navedeno je da je BiH ove godine rangirana tri mjesta niže u odnosu na 2017. godinu, po sveukupnoj lakoći poslovanja. Rangiranje ostalih zemalja zapadnog Balkana je sljedeće: Makedonija (10), Kosovo (44), Srbija (48), Crna Gora (50) i Albanija (63). Izvještaj je pokazao i da su druge zemlje Evrope i centralne Azije ubrzale dinamiku reformi s ciljem unaprjeđenja lakoće poslovanja za mala i srednja preduzeća. Vlade imaju veliku odgovornost da unaprjeđuju regulaciju, posebno za mala i srednja preduzeća. Bez toga nema ekonomskog prosperiteta i novih radnih mjesta. Regulacija mora biti kvalitetna, razumljiva, lako provodiva i efikasna u primjeni.

BiH je na 89. mjestu od 190 posmatranih zemalja sa rezultatom od 63,82 u odnosu na 100 mogućih poena, što znači 64 % od idealnog poslovnog ambijenta. Kao što je već navedeno, u odnosu na prethodnu godinu, naš rang je pogoršan za tri mjesta. U svim elementima uslova poslovanja zabilježena su pogoršanja, osim u rješavanju stečajeva, što je začuđujuće, s obzirom na to da u FBiH nije još usvojen Zakon o stečaju.

BiH je najbolje vrednovana kod onih elemenata koji su najveći problem u svijetu rješavanje poslovnih problema (početak poslovanja).

U svijetu je drugi po lakoći problem osiguranje dozvola, kod nas drugi po teškoći. Kod nas je treći po teškoći rješavanje problema dobivanja struje, u svijetu je to problem treći po lakoći rješavanja. Možemo ocijeniti da je zaostajanje u lakoći poslovanja u BiH rezultat izostanka reformi u mnogim područjima i izostanak sistemskog pristupa rješavanju prepreka poslovanju. Svaka, pa i vlada BiH, treba da ima bazu podataka i centar znanja i izvrsnosti za upravljanje reformama koje omogućavaju primjenjivost i poboljšanje poslovnog ambijenta. To izostaje, pa su i mjere za unaprijeđenje okoline u BiH rezultat slučajnosti i neizvjesne u pogledu očekivanih efekata.

Iz Reformske agende napravljeno je samo nekoliko dobrih stvari kao što su Zakon o radu i PIO. Problem sudstva, je kada pogledamo strukturu troškova jedne firme, što iza direktnih plata odmah idu doprinosi kao najveći trošak. Oni su jako visoki u poređenju sa ostalim zemljama regije, a u Evropi čak među najvećim.

V DIO – DIGITALIZACIJA

1. Preduzeća u uslovima digitalizacije

Prema istraživanju o digitalnim vještinama većina preduzeća, njih 73% tvrdi da su digitalne vještine veoma važne ili presudne za njihovo poslovanje, međutim većina njih (49 %) nije osigurala ni jednu edukaciju za digitalne vještine za svoje zaposlene u zadnjih godinu dana. Posmatrano po vrsti posla i sektorima, najmanje se ulaže u digitalnu edukaciju zaposlenih u medijima, zdravstvu, proizvodnji, a na četvrtom mjestu je obrazovanje, nauka i istraživanje. Vrlo je interesantno da čak 52 % zaposlenih u ICT nije imalo niti jednu edukaciju za digitalne vještine na radnom mjestu.

Evropska komisija danas, zajedno s državama članicama, preduzećima, socijalnim partnerima, nevladinim organizacijama i obrazovnim ustanovama, pokreće Koaliciju za digitalne vještine i radna mjesta kako bi pomogla zadovoljiti veliku potražnju u Evropi za digitalnim vještinama koje su neophodne za današnje tržište rada i društvo.

Digitalne vještine obuhvataju razne sposobnosti korisne za građane, od traženja informacija i razmjene poruka na internetu, do stvaranja digitalnog sadržaja, kao što je kodiranje aplikacija.

U Evropi nema dovoljno osoba s digitalnim vještinama kako bi se popunila slobodna radna mjesta u svim sektorima, zbog čega bi do 2020. neiskorištenim moglo ostati do 750 000 stručnih radnih mjesta u području informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT).

Komisija pokreće Koaliciju za digitalne vještine i radna mjesta kako bi svojim građanima pomogla u poslovnom i privatnom životu.

Očekuje se da će se do 2020. zajedničkim inicijativama ostvariti sljedeće:

- Osposobljavanje mladih nezaposlenih za slobodna radna mjesta u digitalnom sektoru pomoću pripravničkog stažiranja i kratkoročnih programa osposobljavanja,
- Podsticanje unaprijeđivanja i prekvalifikacije vještina radne snage, a posebno poduzimanje konkretnih mjera potpore MSP-ovima koji se suočavaju s posebnim izazovima privlačenja i zadržavanja digitalnih talenata te prekvalifikacije svoje radne snage,
- Modernizacija obrazovanja i osposobljavanja kako bi se svim učenicima, studentima i nastavnicima pri podučavanju i učenju omogućila upotreba digitalnih alata i materijala te razvoj i nadogradnja vlastitih digitalnih vještina,
- Preusmjeravanje i upotreba raspoloživih sredstava za podsticanje digitalnih vještina i podizanje svijesti o važnosti digitalnih vještina za zaposlenje, konkurentnost i učešće u društvu.
- Komisija će podržati rad koalicije usklađivanjem aktivnosti na razini EU-a, olakšavanjem partnerstava i podupiranjem razmjene najbolje prakse.

2. Digitalizacija poslovnih procesa

Digitalizacija nije samo proces transformacije društva i privrede u cjelini, već i uslov opstanka preduzeće na domaćem i globalnom tržištu. A, proces digitalizacije prepoznat je kao ključni globalni trend u svjetskoj ekonomiji. Primjena savremenih i inovativnih tehnoloških rješenja, što digitalizacija i podrazumijeva, danas je jedan od osnovnih instrumenata za podizanje konkurentnosti, produktivnosti i efikasnosti ekonomije. Digitalizacija je najveća šansa, za brži rast, veće plate i penzije.

Proces digitalizacije prepoznat je kao ključni globalni trend u svjetskoj ekonomiji. Digitalizacija podstiče firme da normalno rade i razvijaju se. Proces digitalizacije prepoznat je kao ključni globalni trend u svjetskoj ekonomiji. Digitalizacija je danas jedan od preduslova za razvoj i jačanje konkurentnosti ekonomije i modernog društva koje nosi ogromne potencijale. Digitalizacija je proces prevođenja jednog objekta, slike, zvuka, dokumenta ili signala u digitalni oblik, dok digitalnu strategiju možemo definisati kao plan kojim se definiše na koji način će digitalizacija nekakvog procesa biti izvršena.

“Kupac je uvijek u pravu!” – ovu rečenicu svaki prodavač prvo čuje i nauči. Zašto? Odgovor je jednostavan: malo kupaca, a mnogo prodavača, i svi oni žele da osvoje što veće parče

tržišnog kolača. Upravo zbog toga preduzeća konstantno traže načine da kupcu uvijek pruže nešto malo više od konkurencije, ne bi li ih prvo pridobili, a kasnije i zadržali. S druge strane, kupci su se zbog ovoga poprilično „razmazali“ i njihova očekivanja konstantno rastu.

Da bi preduzeća mogla da ispune očekivanja tržišta potrebno je da čuju šta ono ima da im se kaže i nađu optimalan način da odgovore na te zahtjeve. Brzo, kvalitetno, efikasno i ekonomično – to više nisu dodatne pogodnosti za kupca, već imperativ za prodavca, što nas u konačnici, upućuje na digitalizaciju poslovnih procesa kao rješenje koje dovodi do optimalnog korištenja svih resursa.

Postavljanjem digitalne strategije preduzeća definiše se na koji način će se krenuti u proces digitalizacije poslovanja. Pri definisanju digitalne strategije treba se, prije svega, pozabaviti digitalizacijom internih poslovnih procesa. Prije postavljanja digitalne strategije, trebalo bi detaljno analizirati sve poslovne procese. Posebno je važno definisati dodirne tačke različitih poslovnih procesa, jer tu se najsnažnije osjećaju efekti digitalizacije.

Cilj je uvek isti – automatizacija svih poslovnih procesa, uz potpuno eliminisanje ručnog unosa podataka i dupliranja posla.

3. Digitalne vještine i poslovi

Snažna digitalna ekonomija ima vitalan uticaj na inovaciju, rast, radna mjesta i evropsku konkurentnost. Širenje digitalne ekonomije ima masivni uticaj na tržište rada i vrste vještina neophodnih u ekonomiji i društvu. Iz tog razloga Evropska komisija promoviše različite inicijative koje imaju za cilj da povećaju obuku u digitalnim vještinama za radnu snagu i za potrošače, da modernizuju obrazovanje širom EU, da iskoriste digitalne tehnologije za učenje i za prepoznavanje i vrednovanje vještina i za predviđanje i analizu potreba za vještinama. Ove aktivnosti su prepoznate kako bi se odgovorilo na potrebu za većim brojem vještih ICT profesionalaca u svim sektorima ekonomije. Ova potreba za digitalnim vještinama je vezana za skoro sve poslove u kojima se kao sredstvo rada koriste informacijsko-komunikacijske tehnologije. U zanimanjima kao što je inženjerstvo, računovodstvo, menadžment, marketing, medicina, arhitektura, kompjuterski potpomognuta proizvodnja i mnogim drugim sve se više zahtijeva posjedovanje digitalnih vještina, a za rastući broj složenijih poslova se od zaposlenika zahtijeva dobro poznavanje složenih kompjuterskih programa za potrebe rješavanja problema, saradnju i kreativan rad. Kako bi se doprinijelo podizanju svijesti o značaju digitalnih vještina u EU se direktno uključio veliki broj predstavnika vlasti na najvećem nivou uključujući šefove država, ministre, članove nacionalnih parlamenata. Njihovo uključivanje pokazuje njihovu snažnu privrženost nacionalnim politikama razvoja digitalnih vještina koje su već imale pozitivne rezultate, ugrađujući alate za razvoj digitalnih vještina kroz reforme obrazovnih nastavnih planova i programa, integraciju kodiranja u školske curriculume u 15 zemalja članica, nadogradnju nastavnih programa iz kompjuterskih nauka, uvođenje IT sigurnosti i autorskih prava u nastavne programe višeg obrazovanja,

uspostavljanje bliže saradnje između škola i industrije, uspostavljanje partnerstva između programa koji promovišu digitalne vještine i agencija za zapošljavanje kako bi se podigla svijest među nezaposlenim osobama o mogućim treninzima u digitalnim vještinama i sl.

Šta su digitalne vještine i poslovi? Evropska unija je svjesna da velikom broju građana nedostaju sposobnosti pomoću kojih bi iskoristili puni potencijal digitalnih tehnologija u njihovim svakodnevnim životima. Sa druge strane, nije postojalo ni zajedničko razumijevanje šta su to digitalne vještine ili kako da se one procijene. To je bio razlog zašto je Evropska komisija razvila Evropski digitalni kompetencijski okvir za građane (DigComp) i povezani alat za samoprocjenu.

U suštini okvir je identifikovao 21 kompetenciju u pet ključnih oblasti opisujući šta znači biti digitalno izvrstan. Ljudi treba da imaju kompetencije u svakoj od identifikovanih oblasti kako bi ostvarili ciljeve povezane sa radom, zapošljavanjem, učenjem, zabavi i učešćem u društvu. Biti digitalno kompetentan je puno više od toga da je osoba sposobna koristiti pametni telefon ili kompjuterski softver i od nje se zahtijeva da bude sposobna da koristi takve tehnologije na kritičan, saradnički i kreativan način.

Evropski e-kompetencijski okvir predstavlja komponentu dugoročne e-vještina agende Evropske unije "E-vještine za 21 vijek" koja je podržana od strane Evropske komisije i Vijeća ministara i od strane "Velike koalicije za digitalne poslove", a koja je lansirana od strane Evropske komisije u martu 2013. godine sa ciljem da se popuni digitalni jaz.

Ovaj okvir je sačinjen od četiri dimenzije koje reflektuju različite nivoe biznisa i zahtjeva za ljudskim resursima u vezi stepena složenosti radnog mjesta. U okviru prve dimenzije identifikovano je pet oblasti kompetencija koje su izvedene iz ICT poslovnog procesa i to: planiranje, izrada, pokretanje, omogućavanje i upravljanje. U drugoj dimenziji definisan je set referenci za e-kompetencije za svaku oblast sa generičkim opisom za svaku kompetenciju.

Ukupno je identifikovano 40 kompetencija. U trećoj dimenziji je definisan nivo znanja za svaku kompetenciju u nivou od 1 do 5 koja je u vezi sa nivoom znanja iz Evropskog kvalifikacijskog okvira nivoa od 3 do 8. Ovo je posebno važno jer je prema Osnovama kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini koji je usvojen u skladu sa EQF omogućena identifikacija e-kompetencija od nivoa srednjeg obrazovanja (nivo 3-4), što daje mogućnosti za efikasno planiranje nastavnih planova i programa u e-kvalifikacijama u srednjim školama, srednjem opštem obrazovanju (nivo 4), postsekundarnom obrazovanju za visokokvalifikovane radnike (nivo 5), te za obrazovanje na univerzitetima (6-8).

Kako ekompetencije za ICT profesionalce obuhvataju kompetencije od srednje škole, one predstavljaju izuzetan alat svim obrazovnim vlastima koje žele da školski sistem unaprijede sa zanimanjima koja su tražena u ICT sektoru. Prema ovom kvalifikacijskom okviru definisano je sedam ICT kompetencija koje se mogu sticati u srednjoškolskom obrazovanju - dizajn aplikacija, razvoj aplikacija, testiranje, razvoj rješenja, proizvodnja dokumentacije, korisnička podrška i dostavljanje usluga, dok je za postsekundarno a ne tercijarno obrazovanje

definisano dodatnih 14 kompetencija (planiranje proizvoda /usluga, integracija komponenti, podrška promjena, problem menadžment, obezbjeđenje edukacije i obuke, nabavka, razvoj prijedloga za prodaju, menadžment ugovora, razvoj osoblja, digitalni marketing, projekt i portfolio menadžment, menadžment rizika, ICT menadžment kvaliteta, menadžment informacijske sigurnosti).

VI DIO – SPORAZUM O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU

1. Značaj Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju za Bosnu i Hercegovinu

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je prvi politički i ekonomski sporazum sa Europskom unijom i predstavlja obavezujući Ugovor koji funkcioniše kao katalizator promjena. Potpuna provedba odredbi Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju za Bosnu i Hercegovinu predstavlja izuzetno važan korak ka integraciji. Ovaj Sporazum omogućava stvaranje zone slobodne trgovine između BiH i EU za industrijske proizvode i većinu poljoprivrednih proizvoda. BiH će uspostaviti trgovinske odnose sa najvećim tržištem na svijetu; tržište od skoro 500 miliona potencijalnih klijenata. Povećane su poslovne mogućnosti za izvoz u zemlje EU. Bosanskohercegovački proizvodi će se moći besplatno izvoziti dok Bosna i Hercegovina može zadržati carinske dadžbine za proizvode iz EU u tranzicijskom periodu. Izuzetno je važno taj momenat iskoristiti kako bi se ojačala privreda naše zemlje. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju određuje zvanični okvir kako bi Bosna i Hercegovina mogla postepeno uskladiti svoj zakonodavni i ekonomski okvir sa okvirima EU i kako bi blisko sarađivala sa Evropskom unijom u određenom broju sektora koji su u središtu unutarnjeg tržišta.

Primjer: Šta zapravo znači biti dio jedinstvenog tržišta? Znači to da mađarski inženjer koji ima njemačku fakultetsku diplomu može raditi u britanskoj fabrici koja ima sjedište u Italiji a čiji rad finansira belgijska banka i koja koristi struju koja se proizvodi u Francuskoj. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju podstiče aktivan razvoj regionalne saradnje specifične zemlje Zapadnog Balkana, uz podršku Evropske unije. Korištenjem “Programa Zajednice” – otvaraju se mogućnosti da Bosna i Hercegovine dobije sredstva Evropske unije za područja poput zdravstva, obrazovanja, sporta, kulture, socijalne politike, zaposlenosti i zaštite okoliša, finansiranje postdiplomskih studija u EU, programa razmjene studenata, naučno-istraživački rad, saradnja u oblasti kulture, regionalni razvoj i sl.

Primjer iz oblasti obrazovanja: u zadnjih 20 godina je, uz podršku Evropske unije, 1.5 miliona studenata iz zemalja EU studiralo u drugim zemljama EU. Do sada je vrlo mali broj građana BiH iskoristilo ovu mogućnost. Evropska unija će ove godine omogućiti više stipendija za studiranje u zemljama EU za studente koji dolaze iz zemalja Zapadnog Balkana.

2. Reformska agenda za Bosnu i Hercegovinu za period 2015-2018. godine

Dalji rast i prosperitet BiH mora biti zasnovan na privlačenju investicija. Postoji potreba da se unaprijedi konkurentnost eliminisanjem već dobro poznatih i dokumentovanih prepreka investicijama. Osim toga, postoji potreba da se ujednači i izravna teren za investicije uklanjanjem skrivenih dotacija i ostalih vidova pomoći mnogim velikim preduzećima i poboljšanjem stečajnih procedura te nastavkom aktivnosti na rješavanju problema s nekim od neodrživih preduzeća.

Uz to, postoje nedosljednosti i zamršenosti u regulatornim okvirima i poreskim sistemima koji predstavljaju glavne probleme potencijalnim investitorima u ekonomiju, a praćeni su visokim administrativnim preprekama:

- Reforme poslovnog okruženja će uključiti: u FBiH, kantonima i Brčko Distriktu nove zakone o privrednim društvima i direktnim stranim ulaganjima i pojednostavljenje i automatizovanje registracije poslovnih subjekata; ubrzaće procedure za pribavljanje građevinskih dozvola i priključaka za struju; olakšaće izvoz nastavkom reformi inspekcija i jačanjem nacionalne kontrole kvaliteta, usklađene u skladu sa zahtjevima EU, ispitaće izvodljivost provođenja fiskalno održivih javno-privatnih partnerstava i ostvarivanja većeg učešća privatnog sektora u razvoju infrastrukture, svi nivoi vlasti će sačiniti (i objaviti) sveobuhvatan popis parafiskalnih nameta u cilju osiguravanja njihove transparentnosti i smanjenja u skladu sa podjelom nadležnosti,
- Potrebni su bolji zakoni i prakse za zaštitu investitora, uključujući bolje korporativno upravljanje, osnažene prakse upravljanja rizikom radi poboljšanja pristupa finansijama (posebno za nova preduzeća), bolju zaštitu manjinskih dioničara i efikasnije okvire za insolventnost izmjenom zakona o stečaju kojim će se uvesti novi institut „predstečajni postupak“ s ciljem finansijskog restrukturiranja dužnika kako bi se izbjegao stečaj u cilju očuvanja radnih mjesta i nastavak obavljanja osnovne djelatnosti privrednog društva. Oba entiteta, kantoni i Brčko Distrikt će izvršiti reviziju svog stečajnog zakonodavstva u cilju skraćivanja stečajnog postupka. U FBiH će se uvesti privredni sudovi,
- Javna preduzeća će biti podijeljena na ona koja su održiva (s manjim ili većim potrebama za prestrukturiranjem) i ona koja to nisu, uz predviđenu objavu popisa takvih preduzeća. Ovi popisi će formirati osnovu za sveobuhvatne programe prestrukturiranja i program privatizacije/likvidacije u srednjoročnom periodu. Vlade entiteta, kantona i Brčko Distrikta će tražiti finansijsku i tehničku pomoć Svjetske banke kako bi pripremili i realizovali program restrukturiranja javnih preduzeća. Posebna pažnja će se posvetiti restrukturiranju željeznica (u oba entiteta), te rudnika (u Federaciji BiH), koji podrazumijeva novu organizaciju i broj zaposlenih. Predviđa se izrada preliminarne planova u cilju pripreme BH Telekomu za djelimičnu privatizaciju u FBiH,

- Dalji naponi da se očuva stabilnost finansijskog sektora i stvore uslovi potrebni za oživljavanje bankarskog kreditiranja će se aktivno provoditi u konsultacijama s Centralnom bankom Bosne i Hercegovine i MMF-om. U sklopu toga, morat će se prilagođavati zakoni iz finansijskog sektora s direktivama EU i uslovima iz Bazela, primjenljivim za stepen razvijenosti domaćeg finansijskog tržišta istovremeno jačajući nadzor nad bankama od strane entitetskih agencija za bankarstvo,
- Potrebno je osigurati provođenje novog nacrtu zakona o carinskoj politici, koji će pojednostaviti carinsku obradu i smanjiti administrativne zahtjeve, čime će se olakšati trgovina.

Kako bi se stabilno krenulo putem održivog rasta, BiH se mora prihvatiti svojih strateških prednosti. One uključuju značajan potencijal u radnoj snazi koji trenutno nije dovoljno iskorišten. Niska stopa aktivnosti radno sposobnog stanovništva i visoka stopa nezaposlenosti koja je u značajnoj mjeri posljedica neusklađenosti ponude i potražnje za kvalifikovanom radnom snagom ograničava mogućnosti razvoja. U BiH postoji i značajan broj dugoročno nezaposlenih koji su obeshrabreni da traže zaposlenje. Postojeći zakoni o radu u značajnoj mjeri više ne odražavaju društvene i ekonomske odnose u BiH, te su u pojedinim odredbama kontradiktorni sa drugim zakonima i u nekim odredbama nejasni i nedovoljno fleksibilni. Kultura kolektivnog pregovaranja i socijalnog dijaloga je nedovoljno razvijena i često opterećena nerealnim zahtjevima socijalnih partnera. Značajno smanjenje doprinosa socijalne zaštite (posebno za one s manjim primanjima) bi smanjilo troškove rada, pomoglo da se privuku investitori i dovelo bi više zaposlenih u formalni sektor (i smanjilo dominantnost zaposlenja u neformalnom sektoru), ali je i to nemoguće sprovesti bez osiguranja dodatnih sredstava za vanbudžetske fondove. U srednjeročnom periodu bit će potrebno sistem obrazovanja u cilju njegove veće povezanosti sa tržištem rada.

3. Perspektiva proširenja - pojačana saradnja Evropske unije sa Zapadnim Balakanom

Zapadni Balkan je dio Evrope i geografski je okružen državama članicama EU. Narodi EU i regije imaju zajedničku baštinu i istoriju te budućnost koju određuju zajedničke mogućnosti i izazovi. EU je već dugo snažno angažirana u regiji.

Zahvaljujući evropskoj perspektivi regije, zemlje zapadnog Balkana uspjele su ostvariti opšte političke i privredne reforme te poboljšati demokratske procese. Liberalizacijom viznog režima i znatno poboljšanom regionalnom saradnjom podstiče se razvoj otvorenijih društava. U 2016. regija je zabilježila ukupnu vrijednost trgovine s EU od preko 43 milijarde eura, što je povećanje od 80% od 2008., i ima potencijal znatnog daljeg rasta. Istovremeno su preduzeća iz EU najveći ulagači u zapadni Balkan, s više od 10 milijardi eura, direktnih stranih ulaganja u regiji samo u proteklih pet godina. Međusobna povezanost i uzajamna

ovisnost regije i Evropske unije bila je očita tokom migracijske krize. Zemlje u regiji u sve većoj mjeri nastupaju u svojstvu partnera na globalnom nivou.

Čvrsti izgledi za članstvo zapadnog Balkana u EU-u, utemeljeni na zaslugama, od interesa su za samu Uniju u političkom, sigurnosnom i privrednom pogledu. To je strateško ulaganje u stabilnu, snažnu i ujedinjenu Evropu na osnovu zajedničkih vrijednosti i moćno sredstvo za promociju demokratije, vladavine prava i poštovanja temeljnih prava.

Nadalje, politika proširenja EU mora se provoditi u okviru šire strategije jačanja Unije do 2025. godine. To je ulaganje u sigurnost, privredni rast i uticaj EU-a te u njegovu sposobnost da zaštiti svoje građane.

Zemljama zapadnog Balkana daje se istorijska prilika da svoju budućnost čvrsto i nedvojbeno vežu za Evropsku uniju. Pritom će morati djelovati odlučno. Pristupanje jest i ostatak procesa koji se zasniva na zaslugama i u potpunosti zavisi o objektivnom napretku svake zemlje. Zemlje mogu dostići ili prestići jedna drugu ovisno o ostvarenom napretku.

Svakodnevni život na zapadnom Balkanu trebao bi postepeno postati bliži životu u Evropskoj uniji. U konačnici, građani teže tome da žive u zemljama snažne vladavine prava u kojima vladaju blagostanje i pravda, a korupcija je iskorijenjena. Ovom se Strategijom utvrđuje na koji način zemlje zapadnog Balkana, uz veću podršku EU-a, uključujući učešće u određenim politikama i programima Unije, već mogu početi uživati veću stabilnost i blagostanje, što će im olakšati napredak na putu prema Evropi.

4. Vladavina prava i dobro upravljanje

Postoji potreba da se osigura nepovratno osnaživanje vladavine prava, koja mora biti izgrađena na osnovama konkretnog napretka u borbi protiv organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Sve operativne i institucionalne aktivnosti će imati za cilj da osiguraju građanima u cijeloj Bosni i Hercegovini sigurnije okruženje bez korupcije. U isto vrijeme, vlasti na svim nivoima u BiH trebaju povećati svoje zalaganje da se povрати povjerenje građana u institucije odgovorne za vladavinu prava, razvojem kapaciteta, odgovornosti, profesionalizma i integriteta.

Neophodno je usvojiti strategije za borbu protiv korupcije i uspostaviti efikasne strukture za prevenciju i nadzor u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima i poštujući ustavne nadležnosti i usvojene dokumente na svim nivoima vlasti. Same institucije vladavine prava trebaju se pridržavati najviših standarda integriteta, dok će adekvatne mjere integriteta biti uspostavljene na svim nivoima vlasti kako bi se osiguralo onemogućavanje korupcije i sankcije efikasno primijenile. Borba protiv ozbiljnog kriminala i korupcije, pored efikasnije istrage, krivičnog gonjenja i osude treba također biti zasnovana na čvršćim pravnim i

institucionalnim okvirima koji reguliše oduzimanja imovine, pranja novca i povrat na svim nivoima vlasti u BiH.

VII DIO - INOVACIJE

1. Uvod

Poznato je da su osnovni faktori proizvodnje (zemlja, rad, kapital) obilježili u tzv. staru ekonomsku nauku. Danas ekonomsku nauku karakteriše informacija, prostor i vrijeme koji postaju novi faktori ekonomskog rasta i razvoja.

To je uslovno da se radi razgraničavanje na tzv. staru i novu ekonomsku nauku, dolazi do tehničko-tehnoloških promjena u vidu tehnoloških revolucija koje su obilježile današnju civilizaciju. Prvu tehnološku revoluciju obilježila je pojava pare, pogonskog uređaja, parobroda, željeznice i dr., a karakteristika je u tome što je životinjska i ljudska fizička radna snaga zamijenjena uređajem sa pogonom na paru. Središnje je mjesto pripalo radnicima koji su opsluživali relativno primitivna sredstva za rad. Druga tehnološka revolucija obilježena je pojavom elektriciteta, a tehnološke karakteristike su elektronika, mehanizacija, tekuća vrpca, telefon, radio, automobil, avion gdje primarno mjesto zauzimaju stručnjaci. U fokusu treće tehnološke revolucije nalaze se informatičari, a za nju je značajna pojava računara, mikroprocesora, raketa, televizora i robota . Četvrtu tehnološku revoluciju prati pojava fuzije atoma, biočipa, vještačkih sirovina, biotehnologije, genetičkog inženjeringa, a osnovni subjekt je naučnik. Petu tehnološku revoluciju čine timovi naučnika i koja bi se trebala događati u 21.vijeku. Onda je sasvim razumno očekivati da će ona stvarati osnovu za novu, još moderniju i progresivniju, šestu tehnološku revoluciju. Prateći evoluciju tehničko-tehnoloških promjena, „nove ekonomije“ moglo bi se reći da se ona odnosi na posmatranje i reorganizaciju ekonomije s aspekta načina poslovanja.

Naime, u tzv. staroj ekonomiji posjedovanje fizičke imovine značilo je više nego bilo šta drugo, važan je bio i velik broj radnika, a ciljevi produktivnosti odnosili su se na to koliko se brzo ili jeftinije nešto može napraviti od fizičkih stvari koristeći manualni rad. Može se zaključiti da su preduzeća u staroj ekonomiji bila zavisna o materijalnoj imovini dok se u današnjim uslovima nove ekonomije pažnja pridaje nematerijalnoj imovini u obliku informacija i znanja.

Nova ekonomija je pojam koji je usko povezan sa jačanjem trendova globalizacije i značaja informatičkog društva. U toj globalnoj i informacijskoj ekonomiji znanje je onaj faktor koji paralelno stvara novu, dodatnu vrijednost ali i novo znanje. Dakle, nije više bitna dostupnost kapitala već informacija. U tom kontekstu, nova ekonomija je ekonomija zasnovana na znanju, visokoj tehnologiji, razvijenoj infrastrukturi s informacijama i idejama, odnosno

inovacijama kao najznačajnijim izvorima poboljšanja životnog standarda i stvaranja novih radnih mjesta.

Znanje i vještine danas su najvažniji izvor konkurentske prednosti, a ulaganja sa svrhom povećanja nivoa znanja mogu značajno povećati ekonomske izgleda zemlje i blagostanje njezinih stanovnika. Naime, znanje (ako se redovno koristi i obnavlja) s vremenom doprinosi ličnom razvoju života i ističe njegove kreativne sposobnosti kao i razvoju zajednice u kojoj čovjek živi, radi i djeluje. Zajednica osim direktnih ekonomskih koristi ima i pozitivne efekte na okoliš, zdravlje, nivo kriminala te na produktivnost ostalih koji rade sa i oko osoba koje su obrazovane. Dakle, znanje postaje glavni preduslov stvaranja bogatstva i najbitniji razvojni pokretač.

2. Inovacija kao osnov nacionalnog ekonomskog blagostanja

Preduzeća koja žele da budu uspješna u savremenim uslovima poslovanja moraju da više koriste inovacije kao dio poslovne strategije preduzeća, jer ona pokreće ekonomsku dobrobit cijele jedne zemlje. Vremenom, način poslovanja se mijenja, firme postaju internacionalne, tržište globalno, generalno, dolazi do globalizacije svjetske privrede. U takvoj, globalnoj ekonomiji, nacije koje se bore za globalni prosperitet shvataju da ključnu ulogu u podsticanju prosperiteta igraju inovacije. To znači da je potrebno konstantno mijenjati, unaprijeđivati, poboljšavati određene ideje, postupke, dobra i usluge i sve to primjeniti na pravi način tako što će se stvarati održivi poslovni koncept. Inovacija se može opisati kao transformacija postojećih uslova u željene uslove. Stvaranjem željenih uslova, usluga, proizvoda, strategija, stvara se mogućnost za ekonomski rast, rast zaposlenosti i dohotka, poboljšanje kvaliteta života kao i konkurentnosti nacije.

Jasno je da, postoje zemlje koje su svoj uspjeh postigle zahvaljujući svojoj inovacionoj politici i tako postale globalno konkurentne i izuzetno uspješne i napredne. Međutim, postoje i zemlje koje nisu postigle značajne konkurentske prednosti ali su spremne da ulože u razvoj i napredak i tako utiču na svoju konkurentnost na svjetskom tržištu. Takve zemlje bi trebale imati aktivnu politiku inovacija kako bi pobijedile brojne investicione barijere prilikom razvoja inovacionog potencijala svoje zemlje. Aktivna inovaciona politika mora voditi računa o produktivnosti svih ekonomskih sektora sa akcentom na ljudske resurse, finansijska sredstva, istraživanje i razvoj ali i menadžment koji bi donosio prave odluke.

Prema Globalnom indeksu inovativnosti za 2018. godinu, Bosna i Hercegovina se nalazi na 36 .mjestu.

Tabela 5. Globalni indeks inovativnosti za 2018.godinu

Zemlja	Broj bodova	Rang (141 zemalja)
Slovenija	46,87	19
Hrvatska	40,73	28
Crna Gora	36,49	34

Makedonija	29,91	38
Srbija	35,46	35
BIH	31,09	36
Albanija	29,98	37

3. Inovacije i konkurentska prednost

Osnovni i najteži zadatak savremenih organizacija jeste stvoriti i održavati konkurentsku prednost. Otvoreno pitanje koje se postavlja pred menadžerima savremenih organizacija jeste kako u turbulentnim uslovima postati stabilno preduzeće koje je sposobno da kreira promjene, da savlada nestabilnost koja vlada na tržištu obezbijedi i uspješnost u haosu. Nekadašnji tradicionalni način poslovanja je podrazumijevao duže periode „spokoja“ i kraće periode promjena u okruženju na koje je trebalo adekvatno reagovati. Danas, promjene nastaju previše brzo da bi menadžeri mogli da se prepuste metafori „stabilnih voda“ biznisa. Svaka organizacija koja na promjene gleda kao na povremene poremećaje u stabilnom svijetu biznisa izložena je velikom riziku opstanka na tržištu. Menadžeri moraju biti spremni da rukovode promjenama u neizvjesnom dinamičkom poslovnom okruženju u kome sve više dominiraju informacije, ideje i znanje. Konkurentska prednost i bogatstvo zemlje se kreiraju na mikroekonomskom nivou. Stabilno makroekonomsko okruženje, kvalitetne javne institucije, stabilan politički i pravni sistem jesu neophodni, ali nisu dovoljni za postizanje dugoročnog ekonomskog napretka i progresa. Subjekti nacionalne privrede moraju biti sposobni da kreiraju kvalitetne proizvode i usluge primjenom sofisticiranih metoda. Država treba da podstiče promjene, da ohrabri inovacije, da unaprijedi domaću konkurenciju, da izbjegava pretjerane intervencije na tržištu, da podstiče kreiranje i primjenu standarda, da smanjuje trgovinske barijere. Kompanije su te koje kreiraju i održavaju konkurentsku prednost, i to lično. I razvijene i nerazvijene zemlje mogu da inoviraju. Nerazvijene zemlje mogu ostvariti progres kroz inovacije i/ili kroz usvajanje znanja koja su već razvijena u nekoj od naprednih zemalja.

Nove ideje, primjenjene i eksploatisane tako da uzrokuju povećanje profitabilnosti, direktno ili indirektno vode povećanju vrijednosti. Ovo ih kvalifikuje kao inovacione aktivnosti koje poslovanje čine boljim (konkurentnijim). Povećana vrijednost može se reflektovati kroz veći profit, bolje pozicioniranje u svijesti kupaca, ali i kroz efikasnije poslovne procese.

Prvi korak u procesu kreiranja održive superiorne vrijednosti jeste obavezno upoznavanje sa uslovima okruženja ili izvođenje analize industrije, koja traga za odgovorima na specifična pitanja iz oblasti sedam sila – politički faktori, ne-prenosivi troškovi, nove konkurentske kompanije, suparništvo, otpor potrošača, baza potrošača i alternative.

Nove profitabilne ideje ne dolaze lako. Konkurentska prednost je ključna za opstanak preduzeća pa je potrebno uključiti sve zaposlene - ako preduzeće pronađe prave ljude da unesu ove ideje, a potom ih i iskoriste da kreiraju superiornu vrijednost, steći će konkurentnu prednost, i postati (i ostati) profitabilna u biznisu.

Smatra se da je jedan od osnovnih faktora povećanja konkurentnosti preduzeće stalno uvećanje njihovog intelektualnog kapitala. Intelektualni kapital i inovaciona sposobnost ne mogu jedno bez drugog. Povećanje intelektualnog kapitala omogućiće kompaniji da dođe do novih ideja, ali će jedino povećana inovaciona sposobnost omogućiti da se te nove profitabilne ideje sprovedu u djelo.

4. Inovacije kao faktor sticanja konkurentske prednosti

Osnovna konkurentska prednost svake savremene kompanije je njena sposobnost da inovira. Danas, najtraženija roba i usluga na tržištu je ona koja je bazirana na inovativnosti i znanju. Inovacije su faktor konkurentnosti od velikog značaja kako za domaće tako i za globalno tržište. Inovacije predstavljaju izazov za svaki biznis, a osnovna filozofija koja se krije iza svake inovacije je povezivanje tehničkih mogućnosti i potreba tržišta.

Pojam inovacije se ne može vezati samo za nauku i visoku tehnologiju. Inovativnost je urođeni dio svakog ljudskog bića. Inovativnost je oduvijek bila ljudska vrлина. Inovativnost je pokretačka snaga koja je uvijek kroz istoriju rezultirala napretkom. Oдавно područje inovacija nije isključivo vezano za tehničko tehnološki progres. Ogromno polje inovacija leži u različitom kombinovanju postojećih tehnoloških rješenja i stvaranju nove vrijednosti za potrošače. Inovacije nisu samo nove tehnologije ili novi proizvodi, nego su to i novi i pametniji načini za obavljanje poslova, nove metode upravljanja, novi poslovni sistemi ili nove usluge – koncept upravljanja protokom znanja u okviru i između svih funkcija u preduzeću, koji podržava komunikaciju sa okruženjem, u cilju povećanja konkurentnosti i ostvarivanja ukupnog poslovnog uspjeha.

Inovativni pristup uvijek stavlja u funkciju sve potencijalne resurse koji su dostupni. Inovativne kompanije prihvataju filozofiju da uvijek postoji bolji način poslovanja i tragaju za novim idejama koje će povećati njihovu vrijednost, odnosno smanjiti troškove. Inovacija je pogled na stvari, proces i ključni element u stvaranju strategije konkurentnosti. Inovacija je proces koji započinje idejom koja je nova, ideja se pretvara u prijedlog, prijedlog u plan, zatim slijedi detaljan prikaz biznis plana, kao osnove za investiranje. Investicija koja je realizovana uvećava vrijednost kompanije i donosi profit. Inovativnost nije isto što i kreativnost. Suština nije u posjedovanju, već u primjeni profitabilnih ideja.

Inovacija je potrebna svakoj kompaniji, od one najmanje pa do onih kojima je inovacija ključna pokretačka snaga razvoja. Veoma malo organizacija može da preživi beskonačno dugo bez inovacija. Inovativna organizacija obrnuto je proporcionalna ekonomiji obima: što je veće preduzeće, procentualno manje inovativnih rješenja.

U malim i srednjim preduzećima stvaraju se nove ideje i traže brza i efikasna ekonomska rješenja. Traženje šansi i rješavanje rizika pripada malim i srednjim preduzećima, koja su i po definiciji fleksibilnija i prilagodljivija od moćnih privrednih sistema. U velikim privrednim

subjektima, nedostatak invencije i inovacija zaposlenih, nadomješta se moćnom ekonomskom snagom, ogromnim kapitalom i brojem zaposlenih.

Inovacija može pomoći preduzećima na više načina:

- Može se ponuditi roba i usluge za koje potrošač vjeruje da su bolji od onih koje nudi konkurencija - strategija razlikovanja,
- Smanjujući strukturu troškova organizacije - strategija liderstva u troškovima,
- Procesi u kompaniji i unutar lanca snabdijevanja mogu da budu pouzdaniji i da isporuka bude brža - strategija agilnosti,
- Novi načini prodaje proizvoda, brenda ili organizacije - strategija tržišne pozicije,
- Može se naći nova formula za formiranje poslovanja - strategija promjene.

6. Strategija za pametan, održiv i inkluzivan rast – pametna Evropa 2020

Evropska Unija je usvojila novu evropsku Strategiju za pametan, održiv i inkluzivan rast - Pametna Evropa 2020. Strategija definiše 3 prioriteta i inicijative za ostvarivanje ciljeva: povećanje zaposlenosti, jačanje istraživanja i inovacija, edukacija, smanjenje emisije gasova i jačanje energetske efikasnosti i smanjenje siromaštva. Prioritet „Pametan rast“ podrazumijeva jačanje znanja i inovacija, odnosno poboljšanje kvaliteta edukacije, istraživanja, transfera tehnologija uz puno korištenje informaciono-komunikacionih tehnologija i poboljšanje uslova za pristup finansijama za istraživanje i razvoj.

Inovacije i njihov uticaj na privredu su jedna od glavnih oblasti čiji je razvoj predviđen ovom Strategijom, koja ističe porast inovacija kroz primjenu rezultata istraživanja, kao najvažniji faktor ekonomskog rasta i konkurentnosti.

Od zemalja kandidata i potencijalnih kandidata EU se očekuje da daju svoj doprinos ostvarenju i realizaciji ciljeva Unije inovacija, kroz Nacionalne strategije za povećanje ulaganja u istraživanje, posebno putem povećanja ulaganja iz poslovnog sektora.

Okvirni program za konkurentnost i inovativnost – CIP je program Evropske unije koji ima za cilj da podstakne konkurentnost evropskih preduzeća.

Program podržava inovativne aktivnosti uključujući eko inovacije, omogućava lakši pristup kapitalu i uslugama za podršku poslovanju.

Program za konkurentnost i inovativnost sastoji se od tri potprograma:

1. Program za preduzetništvo i inovativnost - EIP ,
2. Program za podršku politici informaciono-komunikacionih tehnologija,
3. Program inteligentna energija za Evropu.

ZAKLJUČAK

I

U savremenim uslovima, konkurentnost privrede i kreiranje atraktivnog poslovnog ambijenta dobijaju sve više na značaju. Jačanje konkurentnosti je proces unaprijeđenja poslovnog ambijenta koji treba da omogući povećanje izvoza, uvoza, te priliva domaćih i stranih direktnih investicija. Podizanje nivoa konkurentnosti i produktivnosti mora biti osnovna ideja u sprovođenju mjera ekonomske politike. Jedino politike usmjerene na unapređenja konkurentnosti privrede mogu osigurati željeni put ka ekonomskom razvoju i društvenom blagostanju uopšteno i u pravcu približavanja EU. Niska konkurentnost privrede BiH i zemalja Zapadnog Balkana uslovljena je u značajnoj mjeri zakašnjelom tranzicijom, kao i tehnološkim zaostajanjem za razvijenim privredama. Visoki troškovi poslovanja, velika fiskalna opterećenja i javni dug su dodatno doprinijeli niskoj konkurentnosti. Problem koji direktno utiče na nivo produktivnosti i cjenovnu konkurentnost bh. proizvoda je zastarjelost tehnologije u bh. preduzećima. Jedan od načina povećanja konkurentnosti i ostvarivanja snažnog ekonomskog razvoja je podsticanje internacionalne konkurente proizvodnje i distribucije znanja. Povećanje konkurentnosti privrede zavisi, prije svega, od domaćih i stranih investicija i na toj osnovi zasnovanog povećanja izvoza. Ključnu ulogu u povećanju izvoza treba da imaju strateški investitori i dio domaćeg privatnog sektora koji ima kapacitet za inovativnost, investiranje i koji može da napravi kvalitetan proizvod i pronađe tržišta za sofisticirane proizvode. Transferom tehnologije i znanja kroz strane direktne investicije poboljšava se konkurentnost privrede što za rezultat ima rast izvoza i generisanje razvoja.

Da bi preduzeća u Bosni i Hercegovini, kao i zemljama regiona, bile u prilici da ostvare prodor na međunarodno tržište i da se na njemu pozicioniraju, neophodno je da brzo usvajaju nove tehnologije, da imaju ubrzan ciklus proizvodnje i kvalitetne proizvode, da budu fleksibilna u promjeni djelatnosti preduzeća, da poznaju inostrana tržišta i karakteristike njihove tražnje.

II

Međunarodno regionalno integrisanje Zapadnog Balkana kao strateško razvojno pitanje uslovljeno je otklanjanjem teškoća, prevazilaženjem krizne situacije kao i promjenom privrednog i geopolitičkog ponašanja i djelovanja Evropske unije prema prostoru Jugoistočne Evrope. Intenzivnija međuregionalna saradnja bi multiplikovala rast i razvoj i stimulisala bi strane investicije jer bi zbog smanjivanja nestabilnosti uslovlila poboljšanje poslovne klime. Pored toga, bila bi ubrzana integracija u Evropsku uniju. Stvaranje pretpostavki za ravnopravno uključivanje zemalja ovog regiona u evroatlanske integracije, po pravilima koje nameću ekonomski moćni partneri, složen je i dugoročan proces. Zemlje Zapadnog Balkana nalaze se na raskrsnici gdje se odvijaju intenzivna prilagođavanja evropskim integracijama i gdje se ispoljava snažan rast konkurentnog kapaciteta institucija, preduzeća i pojedinaca. Zemlje Zapadnog Balkana su na putu definisanja onih razvojnih klastera i privrednih sektora sa šansama za uspjeh gdje će samostalno i uz podršku međunarodne zajednice morati da što prije izgrade i realizuju konkurentne strategije rasta. Potencijali država Zapadnog Balkana

nisu dosad dovoljno valorizovani iz jednostavnog razloga što nisu nikada bili ozbiljna tema razvojne politike.

III

Najveći problem privatnog sektora i postojećih MSP, je pored administrativnih barijera, nedostatak kapitala. Iskustva razvijenih zemalja pokazuju da je preduzetnicima potrebno osigurati povoljne finansijske podsticaje iz budžeta i/ili kreditima (duži rok otplate, grejs-period, niža kamatna stopa, oslobađanje plaćanja poreza u prve tri godine poslovanja i sl.) čime bi se osigurala sredstva za investiranje u određen broj radnika. Da bi se omogućila ekspanzija postojećih preduzeća, neophodno je osigurati uslove za njihov brži rast i razvoj. Proces pristupanja Evropskoj uniji i provođenje reformske agende nalaže potrebu pokretanja procesa oporavka i modernizacije ekonomije u cilju jačanja održivog, efikasnog, socijalno pravednog i stabilnog ekonomskog rasta, otvaranja radnih mjesta, povećanja i bolje raspodjele socijalnih davanja te stvaranja održivog i pravičnog društvenog okruženja. Konkretno akcije u cilju fiskalne i finansijske održivosti i socio-ekonomske reforme bi bile dopunjene mjerama, kako bi se ojačala vladavina prava i borba protiv korupcije, uz jačanje upravnih kapaciteta i povećanje efikasnosti javnih institucija na svim nivoima vlasti u BiH.

Sprovesti smanjenje opterećenja rada, kroz smanjenje doprinosa, ali je istovremeno potrebno osigurati dodatne prihode vanbudžetskim fondovima za pokriće gubitaka koji će nastati zbog smanjenja stope doprinosa. Potrebno je utvrditi ukupan fond plata i svih tekućih rashoda na svim nivoima vlasti, koji se neće moći povećavati bez obzira na rast poreskih prihoda. Mjere za poboljšanje naplate poreza će se aktivno provoditi. To će uključiti napore na razmjeni informacija između četiri poreske uprave i prihvatanje pristupa revizije i inspekcije zasnovanog na riziku, a sve u skladu sa ustavnim uređenjem i nadležnostima svake od poreskih agencija i u okviru zaključenog memoranduma o saradnji, kao i povećanje napora na naplati neplaćenih poreskih dugovanja.

Javna preduzeća trebaju biti podijeljena na ona koja su održiva (s manjim ili većim potrebama za prestrukturiranjem) i ona koja to nisu, uz predviđenu objavu popisa takvih preduzeća. Ovi popisi bi trebalo da formiraju osnovu za sveobuhvatne programe prestrukturiranja i program privatizacije/likvidacije u srednjoročnom periodu. Vlade entiteta, kantona i Brčko Distrikta treba da traže finansijsku i tehničku pomoć Svjetske banke kako bi pripremili i realizovali program restrukturiranja javnih preduzeća. Posebna pažnja treba se posvetiti restrukturiranju željeznica (u oba entiteta), te rudnika (u Federaciji BiH), koji podrazumijeva novu organizaciju i broj zaposlenih. Podsticajne mjere bh vlade u razvoju MSP trebaju biti trajne i sveobuhvatne, te uokvirene u filozofiju cjelokupne ekonomske politike. Zbog toga se naša vlada i njene institucije, prema novoosnovanim malim preduzećima, trebaju odnositi materinski, a u njihovom daljem razvoju i rastu partnerski. Ključni element ekonomske reforme u BiH mora biti nastavak tranzicije ka tržišnoj privredi sa energičnim privatnim sektorom. Iskustvo u centralnoj Evropi je pokazalo da napredak u ovom smislu zahtijeva istovremen napor u tri kritična područja: razvoju motivirajuće poslovne sredine za postojeće i

nove privatne biznise, privatizaciji državne imovine, te razvoju disciplinovanog i konkurentnog finansijskog sektora.

Vlada BiH bi na razvoj MSP trebala uticati:

- Makroekonomskom politikom, koja pogoduje povoljnom privrednom ambijentu za sva preduzeća a posebno za MSP,
- Donošenjem zakonskih i drugih odluka koje uzimaju u obzir različitu veličinu preduzeća i deregulacijom ostvariti povoljne odnose za MSP,
- Uključivanjem MSP u industrijsku politiku,
- Kao i jačanjem neophodne infrastrukture potrebne sektoru MSP.

Privredni razvoj BiH se mora zasnivati na afirmaciji tržišne ekonomije utemeljene na privatnom vlasništvu, liberalizaciji unutrašnjih ekonomskih tokova uz stvaranje povoljnog ambijenta za direktne strane investicije, kao i razvoju novih privatnih MSP i preduzetništva.

IV

Ekologizacija proizvodnje i svih vidova poslovanja na novi način briše granice između tzv. mikroekonomije i tzv. makroekonomije inaugurirajući ekološku ekonomiju kao najbolji, najpotpuniji, a vjerujemo u budućnosti možda i jedini, analitički okvir za procjenjivanje uspješnosti neke poslovne, a naročito proizvodne, aktivnosti. Ekonomija se u stvarnom životu može dijeliti samo na uspješnu i neuspješnu, a sve ostale podjele imaju samo ograničeno metodološko značenje, tako da se u narednom periodu, ekonomski uspjeh može posmatrati ako u njegovo ostvarivanje budu ugrađena i ekološka mjerila uspjeha. Ekološki aspekti poslovanja odavno su odredili naš savremeni trenutak. U koliko kao preduzetnici i poslovne organizacije, već danas ne preduzmemo potrebne aktivnosti da, u narednom periodu, prvo saniramo postojeće stanje, a zatim i kreiramo zdraviji poslovni ambijent i okruženje, generacije koje dolaze neće imati priliku, naš poslovni uspjeh, ocijeniti sa pozitivnom ocjenom. Budućnost pripada novim generacijama, stoga za nove generacije preduzetnika trebaju se kreirati i novi ekološki prihvatljivi produkti koji su primjereni načinu života i rada u 21. vijeku.

Saobraćaj je privredna djelatnost koja ima izuzetan značaj za razvoj privrede i kulture jednog društva. Saobraćaj omogućava prostorno integrisanje svih faktora proizvodnje, djeluje stimulatивно na razvoj drugih djelatnosti i utiče na razvoj zemlje i njenu povezanost sa svijetom. Iako saobraćaj ima značajnu funkciju u procesu društvene reprodukcije, razvoj saobraćaja tokom 20. vijeka doprinio je štetnom uticaju na okruženje. Djelatnost saobraćaja jeste djelatnost sa izraženim negativnim eksternim efektima po okruženje. U sagledavanju pravaca razvoja saobraćaja moraju da budu uzeti u obzir i eksterni troškovi, koji su rezultat negativnih eksternih efekata koje saobraćaj prouzrokuje. Prema procjeni eksternih troškova za 27 zemalja članica EU, ukupni eksterni troškovi saobraćaja za 2017. iznosili su 514 milijarde eura (izuzimajući troškove zastoja saobraćaja), što je iznosilo 4% ukupnog BDP-a.

Prijedlozi imaju za cilj da se iz gradova u potpunosti izbace vozila koja rade na gorivo, da se u aviosaobraćaju udio goriva sa malim sadržajem ugljenika poveća na 40%, da se za 40% smanje emisije ugljen dioksida u pomorskom saobraćaju i 50% drumskog teretnog i putničkog saobraćaja srednje dugim destinacijama prebaci na željeznicu. Zahvaljujući tim mjerama, bilo bi moguće smanjiti za 60% emisije gasova sa efektom staklene bašte u sektoru transporta do sredine ovog vijeka.

Potpuno je izvjesno da će rješavanje pitanja razvoja saobraćaja u budućnosti zavisiti od „unaprjeđivanja tehnologije kao i vrste energije koja će biti ,najisplativija“ i prema efikasnosti i prema uticaju na okolinu“. U procesu iznalaženja rješenja za smanjenje negativnih uticaja saobraćaja na životnu sredinu, prepoznaju se dva koraka. U prvom koraku se dio životne sredine (najčešće je to gradska sredina) sagledava kroz ocenjivanje, analizu i vrednovanje te sredine sa ekološkog stanovišta. Posle toga se u drugom koraku identifikuju mjere kojima se posmatrana sredina dovodi u poželjno stanje.

Kada je o urbanoj sredini riječ, onda se mjere na implementaciji i sprovođenju zaštite životne sredine mogu svrstati u tri kategorije, odnosno:

- Urbanističke mjere,
- Tehničke mjere i
- Saobraćajne mjere.

V

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je prvi politički i ekonomski sporazum sa Evropskom unijom. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je obavezujući Ugovor koji funkcioniše kao katalizator promjena. Potpuna provedba odredb i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, za Bosnu i Hercegovinu predstavlja izuzetno važan korak ka integraciji. Ovaj sporazum omogućava stvaranje zone slobodne trgovine između BiH i EU za industrijske proizvode i većinu poljoprivrednih proizvoda. BiH će uspostaviti trgovinske odnose sa najvećim tržištem na svijetu; tržište od skoro 500 miliona potencijalnih klijenata.

Povećane su poslovne mogućnosti za izvoz u zemlje EU. Bosanskohercegovački proizvodi će se moći besplatno izvoziti dok Bosna i Hercegovina može zadržati carinske dadžbine za proizvode iz EU u tranzicijskom periodu. Izuzetno je važno taj momenat iskoristiti kako bi se ojačala privreda Bosne i Hercegovine. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju određuje zvanični okvir kako bi Bosna i Hercegovina mogla postepeno uskladiti svoj zakonodavni i ekonomski okvir sa okvirima EU i kako bi blisko sarađivala sa Evropskom unijom u određenom broju sektora koji su u središtu unutarnjeg tržišta.

VI

Preduzeća koja žele da budu uspješna u savremenim uslovima poslovanja moraju da više koriste inovacije kao dio poslovne strategije preduzeća, jer ona pokreće ekonomsku dobrobit

cijele jedne zemlje. Vremenom, način poslovanja se mijenja, firme postaju internacionalne, tržište globalno, generalno, dolazi do globalizacije svjetske privrede. U takvoj, globalnoj ekonomiji, nacije koje se bore za globalni prosperitet shvataju da ključnu ulogu u podsticanju prosperiteta igraju inovacije. To znači da je potrebno konstantno mijenjati, unaprijeđivati, poboljšavati određene ideje, postupke, dobra i usluge i sve to primjeniti na pravi način tako što će se stvarati održivi poslovni koncept. Inovacija se može opisati kao transformacija postojećih uslova u željene uslove. Stvaranjem željenih uslova, usluga, proizvoda, strategija, stvara se mogućnost za ekonomski rast, rast zaposlenosti i dohotka, poboljšanje kvaliteta života kao i konkurentnosti nacije. Osnovna konkurentska prednost svake savremene kompanije je njena sposobnost da inovira. Danas, najtraženija roba i usluga na tržištu je ona koja je bazirana na inovativnosti i znanju.

Inovacije su faktor konkurentnosti od velikog značaja kako za domaće tako i za globalno tržište. Inovacije predstavljaju izazov za svaki biznis, a osnovna filozofija koja se krije iza svake inovacije je povezivanje tehničkih mogućnosti i potreba tržišta.

Inovacija može pomoći preduzećima na više načina:

- Može se ponuditi roba i usluge za koje potrošač vjeruje da su bolji od onih koje nudi konkurencija - *strategija razlikovanja*,
- Smanjujući strukturu troškova organizacije - *strategija liderstva u troškovima*,
- Procesi u kompaniji i unutar lanca snabdijevanja mogu da budu pouzdaniji i da isporuka bude brža - *strategija agilnosti*,
- Novi načini prodaje proizvoda, brenda ili organizacije - *strategija tržišne pozicije*,
- Može se naći nova formula za formiranje poslovanja - *strategija promjene*.

LITERATURA

- [1] Agencija za statistiku BiH, 2010. (dostupno na: <http://www.bhas.ba>) ,
- [2] World Investment Report (2009), Assessing the impact of the current financial and economic crisis on global FDI flows, UNCTAD, New York and Geneva. (dostupno na: <http://www.unctad.org>., juni,
- [3] World Investment Report (2009), Assessing the impact of the current financial and economic crisis on global FDI flows, UNCTAD, New York and Geneva. (dostupno na: <http://www.unctad.org>., juni,
- [4] Atkinson, D. R., Ezell, J. S., Ekonomika inovacija, Utrka za globalnu prednost, Neum, 2014,
- [5] The Global Competitiveness Report 2015- 2016, Bosna i Hercegovina, World Economic Forum, Geneva, 2015,
- [6] Evropska agenda za obrazovanje odraslih: Prioritetne oblasti za period 2012-14, 20.12.2011,
- [7] Vijeće ministara BiH: Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za period 2014 – 2020 godina, str 4,

- [8] Federalni zavod za statistiku: Popis stanovništva 1991.: Uporedni podaci 1971., 1981., 1991. godina,
- [9] EU IPA II Action Programme for Bosnia and Herzegovina for the year 2014.

KNJIGE

- [1] Federalni zavod za programiranje razvoja FBiH:
- a. “Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2013. i 2014. godinu“
 - b. “Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH u 2014. godini“
 - c. “Izvještaj o razvoju FBiH za 2014” septembar, 2015. godine
 - d. “Strategija razvoja FBiH 2010 – 2020. godine“.

INTERNET IZVORI

- [1] <http://moodle.org/sites/index.php?country=RS#M>
- [2] <http://www.babson.edu/news-events/babson-news/Pages/2016-babson-releases-2015-survey-of-online-learning.aspx>
- [3] <http://www.efqm.org/efqm-model/model-criteria>
- [4] <http://www.mpn.gov.rs/strategije-2020/>
- [5] <http://www.open.ac.uk/>
- [6] <http://www.qualitygurus.com/gurus/list-of-gurus/w-edwards-deming>
- [7] <https://www.kaplanuniversity.edu>